

વિકલાંગ (સમાન તકો-અધિકારોનું રક્ષણ અને પૂર્ણ
ભાગીદારી) ધારો, ૧૯૯૫

વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટેના કમિશ્નરની કચેરી
ભોંયતળીયે, બ્લોક નં. ૧૬, ડૉ. જીવરાજ મહેતા ભવન,
સેક્ટર-૧૦, ગાંધીનગર

THE PERSON WITH DISABILITIES
(EQUAL OPPORTUNITIES, PROTECTION OF
RIGHTS
AND FULL PARTICIPATION) ACT, 1995
NO. 1 OF 1996

વિકલાંગ (સમાન તકો-અધિકારોનું રક્ષણ
અને
પૂર્ણ ભાગીદારી) ધારો, ૧૯૯૫

વિકલાંગ ધારો, ૧૯૯૫

નોંધ :

વિકલાંગ (સમાજ તકો, અધિકારોનું રક્ષણ અને પૂર્ણ ભાગીદારી) ધારો, ૧૯૯૫ (૧૯૯૬ નો પ્રથમ, ૧ લી જાન્યુઆરી-૧૯૯૬) કેન્દ્ર સરકારના કાયદો, ન્યાય અને કંપની બાબતોનું મંત્રાલય, (વૈધાનિક વિભાગ), નવી દિલ્હી દ્વારા તારીખ : ૧ લી જાન્યુઆરી, ૧૯૯૬ ના રોજ બહાર પાડવામાં આવેલ છે. મૂળ ધારો જે ગેઝેટ ઓફ ઇન્ડિયાના એક્સ્ટ્રા ઓર્ડિનરી ગેઝેટ ભાગ-૨, ખંડ-૧ માં પ્રસિધ્ધ થયેલ છે તે અંગ્રેજીમાં છે તેથી કચેરીના ઉપયોગ માટે તેનું આ ગુજરાતી ભાષાંતર કરવામાં આવેલ છે.

આ ગુજરાતી ભાષાંતર સમજ અને જાણ માટે જ છે. તેથી કોઈ કાયદાકીય બાબતે અધિકૃત ગણાશે નહીં. કોઈ પણ વખતે ચોકકસ અર્થઘટન કે વૈધાનિક પ્રશ્ને કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા ગેઝેટમાં પ્રસિધ્ધ થયેલ ધારો જ અધિકૃત ગણાશે.

ક્રમ	વિષય	પાના નંબર
પ્રકરણ-૧	પ્રાથમિક	
પ્રકરણ-૨	કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ	
પ્રકરણ-૩	રાજ્ય સંકલન સમિતિ	
પ્રકરણ-૪	વિકલાંગતાનું સમયસર નિદાન અને નિવારણ	
પ્રકરણ-૫	શિક્ષણ	
પ્રકરણ-૬	રોજગાર	
પ્રકરણ-૭	વિધાયક કાર્ય	
પ્રકરણ-૮	પરિવહનમાં બિનઅલિપ્તતા	
પ્રકરણ-૯	સંશોધન અને માનવ શક્તિ વિકાસ	
પ્રકરણ-૧૦	વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટેની સંસ્થાઓની માન્યતા	
પ્રકરણ-૧૧	ગંભીર વિકલાંગતાવાળી વ્યક્તિઓ માટે સંસ્થા	
પ્રકરણ-૧૨	વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટેના મુખ્ય કમિશ્નર અને કમિશ્નરો	
પ્રકરણ-૧૩	સામાજિક સુરક્ષા	
પ્રકરણ-૧૪	પરચૂરણ	

વિકલાંગ ધારો-૧૯૯૫

વિકલાંગ (સમાન તકો-અધિકારોનું રક્ષણ અને ભાગીદારી) ધારો-૧૯૯૫

રજીસ્ટર્ડ નંબર : ડી.એસ. ૩૩૦૦૪/૯૬

ગેઝેટ ઓફિસ ઓફ ઇન્ડીયા : એકસ્ટ્રા ઓર્ડિનરી ભાગ-૨, ખંડ-૧

સત્તાવાર રીતે પ્રકાશિત :

કાયદો, ન્યાય અને કંપની બાબતોનું મંત્રાલય (વૈધાનિક વિભાગ),
નવી દિલ્હી

૧ લી જાન્યુઆરી, ૧૯૯૬ શક સંવત પોષ-૧૧, ૧૯૧૯ ના રોજ
સંસદ દ્વારા પસાર કરાયેલું નીચેનું વિધેયક ૧ લી જાન્યુઆરી, ૧૯૯૬ રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા મંજૂરી
મળતાં

જાહેર જાણકારી માટે અત્રે પ્રસિધ્ધ કરવામાં આવે છે.

વિકલાંગ (સમાન તકો-અધિકારોનું રક્ષણ અને ભાગીદારી) ધારો-૧૯૯૫
૧૯૯૬ નો પ્રથમ (૧ લી જાન્યુઆરી, ૧૯૯૬)

એશિયા અને પેસિફિક વિસ્તારમાં વિકલાંગ લોકોને પૂર્ણ ભાગીદારી અને સમાનતા
આપવા માટે થયેલ જાહેરાતને અમલમાં મુકવા માટેનું વિધેયક જ્યારે એશિયા અને પેસિફિક
વિસ્તારમાં વિકલાંગો માટે ૧૯૯૩ થી ૨૦૦૨ દાયકાનો શુભારંભ કરવા બેઠજીંગ ખાતે ૧ લી થી
૫ મી ડિસેમ્બર, ૧૯૯૨ દરમિયાન મળેલ એશિયા અને પેસિફિકના આર્થિક અને સામાજિક પંચની
સભાએ સ્વિકારેલ એશિયા અને પેસિફિક વિસ્તારોમાં વિકલાંગ લોકોની પૂર્ણ ભાગીદારી તથા
સમાનતાની જાહેરાત :-

અને જ્યારે ભારત આ કહેવાતી જાહેરાત ઉપર સ્વીકૃતિની મહોર મારેલી છે અને જ્યારે
ઉપર જણાવેલ જાહેરાતનું અમલીકરણ અનિર્વાય જણાયેલ છે. ત્યારે પ્રજાસત્તાક ભારતના ૪૬
માં વર્ષમાં સંસદ દ્વારા પસાર થયો તે નીચે મુજબ છે.

પ્રકરણ-૧ પ્રારંભિક

૧. સંક્ષિપ્ત શીર્ષક, વિસ્તાર અને પ્રારંભ

- (૧) આ ધારો વિકલાંગ (સમાન તકો, અધિકારોનું રક્ષણ અને પૂર્ણ ભાગીદાર) ધારો-૧૯૯૫ તરીકે ઓળખાશે.
- (૨) તે જમ્મુ-કાશ્મીર રાજ્ય સિવાયના સમગ્ર ભારતમાં લાગુ પડશે.
- (૩) તે કેન્દ્ર સરકાર જાહેરનામા દ્વારા નકકી કરે તે તારીખથી અમલમાં આવશે.

વ્યાખ્યાઓ : અન્ય કોઈ રીતે સંદર્ભ જો જરૂરી ન બને તો આ ધારામાં -

(એ) "જે તે સરકાર અર્થાત" :-

- (૧) કેન્દ્ર સરકાર અથવા તે સરકાર દ્વારા પૂર્ણ કે આંશિક રીતે નાણાંકીય સહાય અપાતી હોય તેવું કોઈ એકમ અથવા કેન્ટોનમેન્ટ ધારો-૧૯૨૪ (૧૯૨૪ ના ૨) હેઠળ રચાયેલ કેન્ટોનમેન્ટ બોર્ડના સંબંધમાં કેન્દ્ર સરકાર.
- (૨) રાજ્ય સરકાર અથવા તે સરકાર દ્વારા પૂર્ણ કે આંશિક રીતે નાણાંકીય સહાય અપાતી હોય તેવું કોઈ એકમ અથવા કેન્ટોનમેન્ટ બોર્ડ સિવાયનું કોઈ સત્તામંડળના સંબંધમાં રાજ્ય સરકાર.
- (૩) કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ અને કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિના સંબંધમાં કેન્દ્ર સરકાર.
- (૪) રાજ્ય સંકલન સમિતિ અને રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિના સંબંધમાં રાજ્ય સરકાર.

(બી) "અંધત્વ" :-

એવી પરિસ્થિતિ સૂચવે છે કે, જ્યાં વ્યક્તિ નીચે જણાવેલ પરિસ્થિતિઓમાંથી કોઈ એક પરિસ્થિતિથી પીડાતી હોય : જેવી કે -

- (૧) દૈષ્ટિનો સંપૂર્ણ અભાવ અથવા
- (૨) દૈષ્ટિ સુધારા લેન્સીસવાળા સારી આંખમાં દૈષ્ટિનું પ્રમાણ ૬/૬૦ અથવા ૨૦/૨૦૦ (સ્ટેલન) થી વધુ ન હોય અથવા
- (૩) દૈષ્ટિ ક્ષેત્રની મર્યાદા ૨૦ અંશકોણ સુધીની કે તેથી વધારે ખરાબ હોવી.

(સી) "કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ" :-

અર્થાત : વિભાગ-(૩) ના પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ સ્થાપેલી કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ.

(ડી) "કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિ" :-

અર્થાત : વિભાગ-૯ ના પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ રચાયેલી કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિ.

(ઇ) "સેરીબ્રલ પાલ્સી" :-

અર્થાત : વ્યક્તિ અગત્યાત્મક પરિસ્થિતિ કે જે વિકાસના બાલ્યકાળ કે જન્મ પૂર્વેના સમયગાળામાં માનસિક તનાવ અથવા મગજની ઇજાને કારણે ઉભી થતી અસામાન્ય હલન-ચલન નિયંત્રણની સ્થિતિનું લક્ષણ ધરાવતી હોય.

(એફ) "ચીફ કમિશ્નર" :-

અર્થાત : વિભાગ (૫૭) ના પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ નિયુક્ત ચીફ કમિશ્નર.

(જી) "કમિશ્નર" :-

અર્થાત : (વિભાગ-૬૬ ના પેટા વિભાગ-૧) હેઠળ નિયુક્ત કમિશ્નર.

(એચ) "સક્ષમ સત્તામંડળ" :-

અર્થાત : (વિભાગ-૫૦ હેઠળ) નિયુક્ત સત્તામંડળ.

(આઇ) "વિકલાંગતા" અર્થાત :-

૧. અંધત્વ
૨. ઓછી દૃષ્ટિ
૩. મટી ગયેલ રક્તપિત
૪. શ્રવણ ખામી
૫. હાડકાની ખોડખાંપણ
૬. માનસિક ખોડ
૭. માનસિક બિમારી

(જે) "રોજગાર દાતા" અર્થાત :-

- (૧) સરકારના સંબંધમાં આ માટે ખાતાના વડા દ્વારા જાહેર કરાયેલ સત્તામંડળ અથવા જ્યાં આવું સત્તામંડળ જાહેર કરવામાં આવેલ ન હોય ત્યાં ખાતાના વડા અને
- (૨) એકમના સંબંધમાં, જે તે એકમના મુખ્ય કાર્યવાહક અધિકારી.

(કે) "એકમ" અર્થાત :-

કેન્દ્રીય, પ્રાંતિય કે રાજ્યધારા હેઠળ કે તે દ્વારા સ્થાપિત નિગમ અથવા સરકાર દ્વારા માલિકી ધરાવતું કે નિયંત્રિત કે સહાય પ્રાપ્ત સંગઠન કે સત્તામંડળ અથવા સ્થાનિક સત્તામંડળ કે ૧૯૫૬ ના કંપની ધારાના વિભાગ-૬૧૭ પ્રમાણે વ્યાખ્યા થયેલ સરકારી પેઢી અને સરકારી વિભાગોનો સમાવેશ થાય છે. (૧૯૫૬ નં. ૧)

(એલ) "શ્રવણ ખામી" :-

અર્થાત : આવૃત્તિની વાતચીતની પહોંચમાં સારા કાનમાં ૬૦ ડેસીબલ્સ કે તેથી વધુની ખોટ.

(એમ) "વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટેની સંસ્થા" :-

અર્થાત : વિકલાંગ વ્યક્તિઓની આગતા-સ્વાગતા, સંભાળ, રક્ષણ, શિક્ષણ, તાલીમ, પુનર્વસન અથવા અન્ય કોઈ સેવાઓ માટેની સંસ્થા.

(એન) "રક્તપિત મટેલ વ્યક્તિ" :-

અર્થાત : રક્તપિતથી મુક્ત થયેલ હોય તેવી કોઈ પણ વ્યક્તિ પણ જે નીચેનાથી પીડિત હોય.

- (૧) હાથ કે પગમાં સંવેદનશીલતાનો અભાવ એ જ રીતે આંખ અને આંખના પોપચાનો લકવા કે સંવેદનશીલતાનો અભાવ, પરંતુ દેખાતી રીતે સ્પષ્ટ ખોડ જણાતી ન હોય.
- (૨) દેખાય તેવી ખામી અને લકવા હોય તો પણ સામાન્ય આર્થિક પ્રવૃત્તિમાં રોકવા માટે તેમને સક્ષમ બનાવે તેવા હાથ-પગમાં પૂરતી હલન-ચલનની ક્ષમતા ધરાવતાં હોય.
- (૩) અતિશય શારીરિક ખોડ અને મોટી ઉંમર કે જે તેને લાભકારક વ્યવસાય કરવામાં બાધક બને અને "રક્તાપિત મટેલ" શબ્દાવલી તે મુજબ સમજવામાં આવશે.

(ઓ) "હલન-ચલનની વિકલાંગતા" :-

અર્થાત : હાડકાં, સાંધા કે સ્નાયુઓની વિકલાંગતા કે જે અંગેના હલન-ચલનની વાસ્તવિક મર્યાદા ઉભી કરતું હોય અથવા કોઈ પ્રકારનો મગજનો લકવા.

(પી) "તબીબી સત્તામંડળ" :-

અર્થાત : જે તે સરકાર દ્વારા જાહેરનામા દ્વારા આ કાર્યના હેતુ માટે દર્શાવેલી કોઈ હોસ્પિટલ કે સંસ્થા.

(કચુ) "માનસિક બિમારી" :-

અર્થાત : માનસિક ક્ષતિ સિવાયની કોઈ પણ માનસિક અસ્થિરતા.

(આર) "માનસિક ક્ષતિ" :-

અર્થાત : ગ્રસ્તતાની પરિસ્થિતિ અથવા વ્યક્તિના મગજનો અપૂર્ણ વિકાસ જે ખાસ કરીને બુદ્ધિના આંશિક સામાન્યપણાનું લક્ષણ ધરાવતી હોય.

(એસ) "જાહેરનામું" :-

અર્થાત : સત્તાવાર ગેઝેટમાં પ્રસિધ્ધ થયેલ જાહેરનામું.

(ટી) "વિકલાંગ વ્યક્તિ" :-

અર્થાત : તબીબી સત્તામંડળ દ્વારા પ્રમાણિત ૪૦ ટકાથી ઓછી ન હોય તેવી વિકલાંગતાથી પીડાતી વ્યક્તિ.

(યુ) "ઓછી દૈનિક વ્યક્તિ" :-

અર્થાત : સારવાર પછી પણ દૈનિક ખામીવાળી વ્યક્તિ અથવા વક્ર દૈનિકમાં ધોરણસરના સુધારાવાળી વ્યક્તિ કે જે આયોજન અથવા કોઈ કાર્યના અમલીકરણમાં યથા યોગ્ય સહાયક ઉપકરણ વડે દૈનિક ઉપયોગ કરવામાં સક્ષમ હોય.

(વી) "નિયત" :-

અર્થાત : આ ધારા હેઠળ ઘડાયેલા નિયમો દ્વારા નિયત.

(ડબલ્યુ) "પુનર્વસન" :-

અર્થાત : એવી પ્રક્રિયા કે જે વિકલાંગ વ્યક્તિઓને તેમની મહત્તમ શારીરિક, ઇન્દ્રિય, બૌદ્ધિક, માનસિક કે સામાજિક કાર્ય કરવાના સ્તરે પહોંચાડવા અને જાળવવામાં સક્ષમ બનાવવા માટે નિર્ધારિત હોય.

(એકસ) "ખાસ રોજગાર વિનિમય કચેરી" :-

અર્થાત : માહિતનું એકત્રીકરણ કરવા અને પૂરી પાડવા માટે સરકાર દ્વારા સ્થપાયેલ અને ચલાવાતી કચેરી સ્થળ કે જ્યાં રજીસ્ટરો રાખીને કે અન્ય રીતે નીચેના સંબંધમાં માહિતી રાખવામાં આવતી હોય.

- (૧) વ્યક્તિઓ કે જે વિકલાંગ વ્યક્તિઓમાંથી કર્મચારીઓ કામે રાખવા શોધે છે.
- (૨) વિકલાંગ વ્યક્તિઓ કે જે રોજગાર આપતી હોય.
- (૩) એવી ખાલી જગા કે જેના પર રોજગાર શોધતી વિકલાંગ વ્યક્તિઓને નિયુક્ત કરી શકાય.

(વાય) "રાજ્ય સંકલન સમિતિ" :-

અર્થાત : વિભાગ-૧૩ ના (પેટા વિભાગ-૧) હેઠળ રચાયેલી રાજ્ય સંકલન સમિતિ.

(ઝેડ) "રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિ" :-

અર્થાત : વિભાગ-૧૯ ના પેટા વિભાગ-૧ હેઠળ સ્થપાયેલી રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિ.

પ્રકરણ : ૨

(૧) કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ :

આ ધારા હેઠળ કેન્દ્ર સરકાર, તેને સોંપાયેલ સત્તાઓ ચલાવવા અને કાર્યો બજાવવા જાહેરનામા દ્વારા એક સંગઠન રચાશે જે કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ તરીકે ઓળખાશે.

(૨) કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિની રચના :

- (એ) કેન્દ્ર સરકારના કલ્યાણ વિભાગનો હવાલો ધરાવતાં રાજ્ય કક્ષાના મંત્રીશ્રી, અધ્યક્ષ હોવાની રૂએ.
- (બી) કેન્દ્ર સરકારના કલ્યાણ મંત્રાલયનો હવાલો ધરાવતાં રાજ્ય કક્ષાના મંત્રીશ્રી, ઉપાધ્યક્ષ હોવાની રૂએ.
- (સી) ભારત સરકારના કલ્યાણ, શિક્ષણ, સ્ત્રી અને બાલવિકાસ, ખર્ચ, કર્મચારી તાલીમ અને જાહેર ફરિયાદ, આરોગ્ય, ગ્રામ્ય વિકાસ, ઔદ્યોગિક વિકાસ, શહેરી બાબતો, જાહેર સાહસો, વિભાગોનો હવાલો સંભાળતા સચિવો-સભ્યો, હોવાની રૂએ.
- (ડી) ચીફ કમિશ્નર, સભ્ય હોવાની રૂએ.
- (ઇ) રેલવે બોર્ડના અધ્યક્ષ, સભ્ય હોવાની રૂએ.
- (એફ) શ્રમ, રોજગાર અને તાલીમના મહા નિયામક, સભ્ય હોવાની રૂએ.

- (જી) નિયામક, રાષ્ટ્રીય, શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ, હોદ્દાની રૂએ.
- (એચ) ત્રણ સાંસદ સભ્યો-જેમનાં બે લોકસભા દ્વારા ચૂંટાયેલા હશે તથા એક રાજ્ય સભા દ્વારા.
- (આઇ) હિતોનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા કેન્દ્ર સરકારની દૈષ્ટિએ જરૂર જણાય તેવી ત્રણ વ્યક્તિઓ કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નિયુક્ત કરવામાં આવશે કે જેમાં સરકારના મતનું પ્રતિનિધિત્વ થતું હોવું જોઈએ.
- (જે) નીચેની સંસ્થાઓના નિયામકશ્રી :
- (૧) રાષ્ટ્રીય દૈષ્ટિ બાધિતાર્થ સંસ્થા, દહેરાદૂન, (N.I.V.H.)
 - (૨) માનસિક વિકલાંગતા માટેની રાષ્ટ્રીય સંસ્થા, સિકંદરાબાદ.
 - (૩) હાડકાની ખોડખાંપણ ધરાવતી વ્યક્તિઓ માટેની રાષ્ટ્રીય સંસ્થા, કોલકતા.
 - (૪) શ્રવણ વિકલાંગ માટે અલિયાવર જંગ રાષ્ટ્રીય સંસ્થા, મુંબઇ, સભ્યો હોદ્દાની રૂએ.
- (કે) કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા રાજ્યો અને કેન્દ્રો શાસિત પ્રદેશોનું પ્રતિનિધિત્વ કરતાં ચાર સભ્યો વારાફરતી નિયુક્ત કરવામાં આવશે. આ નિયુક્ત એ રીતે હશે કે જે કેન્દ્ર દ્વારા નિયત થયેલ હોય. આ કલમ હેઠળ કોઈ નિયુક્ત રાજ્ય સરકાર કે કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશની ભલામણ સિવાય થઈ શકે નહીં.
- (એલ) વ્યવહાર હોય ત્યાં સુધી વિકલાંગતા ધરાવતી પાંચ વ્યક્તિઓ, બિન સરકારી સંગઠનો અને મંડળો કે જે વિકલાંગતા સાથે સંકળાયેલા હોય તેનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા માટે કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નિયુક્ત કરવામાં આવશે. દરેક પ્રકારની વિકલાંગતાના પ્રત્યેક વર્ગમાંથી એક સભ્ય, આ કલમ હેઠળ નિયુક્ત કરતી વખતે કેન્દ્ર સરકાર ઓછામાં ઓછી એક સ્ત્રી અને એક વ્યક્તિ અનુસૂચિત જાતિ કે અનુસૂચિત જનજાતિની નિયુક્ત કરશે.
- (એમ) ભારત સરકારના કલ્યાણ મંત્રાલયના વિકલાંગોના કલ્યાણ સાથે સંકળાયેલ સંયુક્ત સચિવ, સભ્ય સચિવ હોદ્દાની રૂએ.
૩. કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિના સભ્યોના હોદ્દો તેના ધારકને સંસદના કોઈ એક ગૃહના સભ્ય હોવા કે સભ્ય તરીકે પસંદ થવા માટે ગેરલાયક ઠેરવશે નહીં.
૪. સભ્યોના હોવાની મુદત :
- (૧) અન્ય કોઈ જોગવાઈ ન હોય તો અથવા આ ધારા હેઠળ વિભાગ-૩ ના પેટા વિભાગ-૨ કલમ (આઇ) અથવા કલમ (એલ) હેઠળ નિયુક્ત થયેલ કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિની સભ્યો નિયુક્તની તારીખથી ૩ વર્ષની મુદત માટે તે હોદ્દો ધરાવશે. આમ છતાં, તેનો અનુગામી તેના હોદ્દા પર આવે નહીં ત્યાં સુધી તેની મુદત પૂરી થઈ હોવા છતાં પણ તેને હોદ્દા ધરાવવાનું ચાલે રાખશે.
 - (૨) હોદ્દાની રૂએ નિયુક્ત થયેલી સભ્યની મુદત હોદ્દા પરથી દૂર થતાંની સાથે જ પૂર્ણ થશે.

- (૩) કેન્દ્ર સરકારને જો યોગ્ય જણાય તો કોઈ પણ સભ્યને કારણ દર્શાવવાની વાજબી તક આપ્યા પછી તેના હોદ્દાની મુદત પૂરી થયા પહેલાં વિભાગ-૩ ના (પેટા વિભાગ-૨ ની (કમલ-આઈ) અથવા એલ) હેઠળ નિયુક્ત કરેલ કોઈ પણ સભ્યને તેના હોદ્દા પરથી સભ્ય હોદ્દાની રૂએ દૂર કરી શકાશે.
- (૪) વિભાગ-૩ ના (પેટા વિભાગ-૨) ના કલમ-(આઈ) અથવા એલ હેઠળ નિયુક્ત કોઈ પણ સભ્ય તેના હોદ્દા પરથી કેન્દ્ર સરકારને સંબોધીને સ્વ.-હસ્તક્ષરે લખીને પોતાનું રાજીનામું આપી શકશે અને ત્યારથી સૂચિત સભ્યનું સ્થાન ખાલી પડશે.
- (૫) કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિમાં આકસ્મિક રીતે ખાલી પડેલ સ્થાન નવી નિયુક્તિ દ્વારા ભરવામાં આવશે અને ખાલી પડેલ સ્થાન પર નિયુક્ત થયેલ વ્યક્તિ કે જે સભ્યના સ્થાને નિયુક્ત થયેલ હોય તેની બાકી થયેલ મુદત માટે સભ્યપદ ધરાવશે.
- (૬) વિભાગ-૩ (ના પેટા વિભાગ-૨) ની (કલમ-આઈ) અથવા (એલ) હેઠળ નિયુક્ત થયેલ સભ્ય પુનઃ નિયુક્તિ માટે લાયક ગણાશે.
- (૭) વિભાગ-૩ (ના પેટા વિભાગ-૨ ની કલમ-આઈ) અથવા (એલ) હેઠળ નિયુક્ત થયેલ સભ્યો કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નક્કી કર્યા મુજબ ભથ્થાઓ મેળવશે.

૫. ગેરલાયકાતો :

- (૧) કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિનો કોઈ પણ વ્યક્તિ સભ્ય તરીકે રહી શકશે નહીં, કે જે -
 - (એ) કોઈ પણ સમયે નાદાર જાહેર કરવામાં આવ્યો હોય અથવા દેણું ચૂકવવા અસમર્થ હોય અથવા લેણદારો સાથે સમાધાન કર્યું હોય અથવા
 - (બી) અદાલતે જેને અસ્થિર મગજનો જાહેર કર્યો હોય અથવા
 - (સી) કોઈ અપરાધ માટે દોષિત હોય કે ઠેરવવામાં આવ્યો હોય કે જે કેન્દ્ર સરકારની દૃષ્ટિએ નૈતિકતાનો ભંગ ગણાતું હોય અથવા
 - (ડી) આ ધારા હેઠળ કોઈ અપરાધ માટે દોષિત પુરવાર થયો હોય અથવા
 - (ઇ) કેન્દ્ર સરકારની દૃષ્ટિએ કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિમાં તેના સભ્ય તરીકેના સ્થાનનો જાહેર હિત વિરૂધ્ધ દુરુપયોગ કર્યો હોય.
- (૨) આ વિભાગ હેઠળ સંબંધિત કોઈ પણ સભ્યને કારણ દર્શાવ્યાની પૂરી તક આપ્યા સિવાય કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા તેની બરતરફીનો કોઈ હુકમ કરવામાં આવશે નહીં.
- (૩) વિભાગ-૪ (ના પેટા વિભાગ-૧) કે (૬) માં કોઈ પણ સુચવેલ હોય તો પણ આ વિભાગ હેઠળ દૂર કરેલ સભ્ય તરીકે પુનઃ નિયુક્તિ માટે લાયક ઠરશે નહીં.

૬. સભ્યો દ્વારા ખાલી પડતી જગ્યાઓ :

વિભાગ-(૫) માં દર્શાવ્યા મુજબ કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિનો સભ્ય અયોગ્યતાને પાત્ર ઠરે તો તેનું સ્થાન ખાલી પડશે.

૭. કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિની સભાઓ :

કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ દર છ માસે ઓછામાં ઓછી એક વખત મળશે અને કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા સુચવાય તેવી સભાની કાર્યવાહી સંબંધી પ્રવિધિના નિયમો પાળશે.

૮. કેન્દ્રીય સંકલન સમિતના કાર્યો :

(૧) આ ધારાની જોગવાઈઓને આધિન કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિનું કાર્ય વિકલાંગતાને લગતી બાબતો પરના રાષ્ટ્રીય મુખ્ય મુદ્દા પ્રમાણે કામગીરી કરવી અને વિકલાંગ વ્યક્તિઓને નડતી સમસ્યાઓના ઉકેલ માટે સર્વગ્રાહી નીતિ વિકસાવવાનું રહેશે.

(૨) ઉપર જણાવેલ સામાન્ય બાબતોના બાધ વિના કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ ખાસ કરીને નીચેના તમામ કે કોઈ એક કાર્ય બજાવી શકશે જેવાં કે,

(એ) વિકલાંગ વ્યક્તિઓની લગતી બાબતોમાં કાર્યરત તમામ સરકારી ખાતાઓ અને અન્ય સરકારી તથા બિન સરકારી સંગઠનોની પ્રવૃત્તિઓની સમીક્ષા અને સંકલન કરવું.

(બી) વિકલાંગ વ્યક્તિઓને બાધક પ્રશ્નો પરત્વે રાષ્ટ્રીય નીતિનો વિકાસ કરવો.

(સી) વિકલાંગતાના સંબંધમાં નિતિઓ, કાર્યક્રમો, ધારાઓ અને યોજનાઓ ઘડવામાં કેન્દ્ર સરકારને સલાહ આપવી.

(ડી) રાષ્ટ્રીય યોજનાઓ અને અન્ય કાર્યક્રમો તથા આંતરરાષ્ટ્રીય સંગઠનો દ્વારા વિકસાવેલ નીતિઓ અનુરૂપ વિકલાંગો માટે યોજનાઓ અને પ્રકલ્પો પૂરા પાડવાના દૃષ્ટિકોણથી લાગતા વળગતા સત્તાધિકારીઓ અને આંતરરાષ્ટ્રીય સંગઠનો સમક્ષ વિકલાંગોના હિતને આગળ ધરી રજુઆત કરવી.

(ઇ) વિકલાંગો પર થતી અસરના દૃષ્ટિકોણથી દાતા સંસ્થાઓ સાથે તેમની અનુદાન નીતિઓ બાબતોમાં સમીક્ષા કરવી.

(એફ) જાહેર સ્થળો, કાર્યસ્થળો, જાહેર ઉપયોગિતાઓ, શાળાઓ અન્ય સંસ્થાઓમાં આવરોધક્રમત પર્યાવરણ ઊભું કરવા આવાં અન્ય પગલાં ભરવાં.

(જી) વિકલાંગ વ્યક્તિઓને સમાનતા અને પૂર્ણ ભાગીદારી હાંસલ કરવા ઘડાયેલ નીતિઓ અને કાર્યક્રમોની અસરોનું સંચાલન અને મૂલ્યાંકન કરવું.

(એચ) કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા સૂચવાય એવાં અન્ય કાર્યો કરવાં.

૯. કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિ :

(૧) આ ધારા હેઠળ સોંપાયેલ કાર્યો કરવા કેન્દ્ર સરકાર જે સમિતિ રચશે તે કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિ તરીકે ઓળખાશે.

(૨) કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિની રચના.

(એ) ભારત સરકારના કલ્યાણ મંત્રાલયના સચિવ, અધ્યક્ષ હોદ્દાની રૂએ.

- (બી) ચીફ કમિશ્નર, સભ્ય હોદ્દાની રૂએ.
- (સી) મહાનિયામક, આરોગ્ય સેવાઓ, સભ્ય, હોદ્દાની રૂએ.
- (ડી) મહાનિયામક, રોજગાર અને તાલીમ, સભ્ય હોદ્દાની રૂએ.
- (ઇ) ભારત સરકારના ગ્રામ્ય વિકાસ, શિક્ષણ, કલ્યાણ, કર્મચારી જાહેર ફરિયાદ અને પેન્શન અને શહેરી બાબતો અને રોજગાર, વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી મંત્રાલય કે વિભાગનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા સંયુક્ત સચિવની કક્ષાએથી ઉતરતી ન હોય તેવી છ વ્યક્તિઓ, સભ્ય હોદ્દાની રૂએ.
- (એફ) કેન્દ્ર સરકારના કલ્યાણ મંત્રાલય નાણાં સલાહકાર, સભ્ય હોદ્દાની રૂએ.
- (જી) સલાહકાર (નૂર) રેલ્વે બોર્ડ, સભ્ય હોદ્દાની રૂએ.
- (એચ) રાજ્ય સરકારો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા સૂચવાય તે રીતે વારાફરતી કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા ચાર સભ્યો નિયુક્ત થશે.
- (આઇ) વિકલાંગોના હિતોનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા કેન્દ્ર સરકારની દૈનિક જરૂર જણાય તેવી એક વ્યક્તિ કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નિયુક્ત કરવામાં આવશે, જેમાં સરકારના મતનું પ્રતિનિધિત્વ થતું હોવું જોઈએ. સભ્ય.
- (જે) વિકલાંગતા સાથે સંલગ્ન બિન સરકારી સંગઠનો અને મંડળોનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા અપંગતા ધરાવતી વ્યક્તિઓ વ્યવહારૂતા જણાય ત્યાં સુધી વિકલાંગતા પ્રત્યેક પ્રકારમાંથી એક એમ કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા પાંચ વ્યક્તિઓ નિયુક્ત થશે. સભ્યો.
- આ કલમ હેઠળ વ્યક્તિની નિયુક્તિ કરતી વખતે કેન્દ્ર સરકાર ઓછામાં ઓછી એક સ્ત્રી અને અનુસૂચિત જાતિ કે જનજાતિની એક વ્યક્તિને નિયુક્ત કરશે.
- (કે) ભારત સરકારના કલ્યાણ મંત્રાલયના વિકલાંગોના કલ્યાણ સંબંધી કાર્યરત સંયુક્ત સચિવ, સભ્ય સચિવ હોદ્દાની રૂએ.
- (૩) પેટા વિભાગ-૨ (ની કલમ-આઇ) અને (જે) હેઠળ નિયુક્ત સભ્યો કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા સૂચિત ભથ્થાં મેળવશે.
- (૪) પેટા વિભાગ-૨ (ની કલમ-આઇ) અને (જે) હેઠળ નિયુક્ત સભ્ય કોઈ પણ સમયે કેન્દ્ર સરકારને સંબોધીને સ્વહસ્તાક્ષરે લેખિતમાં તેના હોદ્દાનું રજીનામું આપી શકશે અને તે સભ્યોનું સ્થાન ત્યારથી ખાલી ગણાશે.
૧૦. કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિના કાર્યો :
- (૧) કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિ, કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિનું કાર્યવાહક સંગઠન રહેશે અને કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિના નિર્ણયોનું અમલીકરણ કરવાની જવાબદારી ઉપડશે.

- (૨) પેટા વિભાગ-(૧) ની જોગવાઈને લક્ષમાં લીધા વગર કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિ કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ દ્વારા સોંપયલાં આવાં અન્ય કાર્યો પણ કરશે.
૧૧. કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિના સભાઓ :
- કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિ દર ત્રણ માસે ઓછામાં ઓછી એક વખત મળશે અને કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા સૂચવાય તેવી સભાની કાર્યવાહી સંબંધી પ્રવિધિના નિયમો પાળશે.
૧૧. ખાસ હેતુ માટે કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિ માટે વ્યક્તિઓનું હંગામી જોડાણ :
- (૧) કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિ, કેન્દ્ર સરકાર નિયત કરે એ રીતે એવા હેતુઓ માટે કોઈ પણ વ્યક્તિ સાથે પોતાનું જોડાણ કરી શકશે. આ ધારા હેઠળ કાર્યો કરવા જે વ્યક્તિની સહાય અથવા સલાહ મેળવવાનું તે ઇચ્છે તે મેળવી શકશે.
- (૨) કોઈ પણ હેતુ માટે (પેટા વિભાગ-૧) હેઠળ કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિ સાથે જોડાયેલ વ્યક્તિને તે હેતુ સંબંધિત કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિની ચર્ચાઓમાં ભાગ લેવાનો અધિકાર રહેશે, પણ તે સમિતિની સભામાં મત આપવાનો અધિકારી રહેશે નહીં અને અન્ય કોઈ હેતુ માટે સભ્ય પણ રહેશે. નહીં.
- (૩) પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ સૂચિત સમિતિ સાથે જોડાયેલ વ્યક્તિને કેન્દ્ર સરકાર નિયત કરે તે મુજબ સૂચિત સમિતિની સભામાં હાજરી આપવા કે અન્ય કાર્યો કરવા શુલ્ક અને ભથ્થાઓ આપવામાં આવશે.

પ્રકરણ : ૩

૧૩. રાજ્ય સંકલન સમિતિ :
- (૧) આ ધારા હેઠળ આપેલી સત્તાઓ ચલાવવા અને તેને સોંપેલ કાર્યો કરવા રાજ્ય સરકાર જાહેરનામા દ્વારા જે સંગઠન રચશે તે રાજ્ય સંકલન સમિતિ તરીકે ઓળખાશે.
- (૨) રાજ્ય સંકલન સમિતિ રચના:
- (એ) રાજ્ય સરકારમાં સમાજ કલ્યાણ વિભાગનો હવાલો સંભાળતા મંત્રી, અધ્યક્ષ હોવાની રૂએ.
- (બી) સમાજ કલ્યાણ વિભાગનો હવાલો સંભાળતા જે રાજ્ય કક્ષાના મંત્રી હોય તો તે ઉપાધ્યક્ષ હોવાની રૂએ.
- (સી) રાજ્ય સરકારના કલ્યાણ, શિક્ષણ, મહિલા અને બાળ વિકાસ ખર્ચ, કર્મચારી તાલીમ અને જાહેર ફરિયાદો, આરોગ્ય, ગ્રામ વિકાસ, ઔદ્યોગિક વિકાસ, શહેરી વિકાસ અને રોજગાર, વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી, જાહેર સાહસો જે કોઈ નામે ઓળખાતું હોય તે વિભાગના સચિવો, સભ્યો હોવાની રૂએ.

- (ડી) રાજ્ય સરકારને જરૂરી જણાય અને નક્કી કરે તેવા અન્ય કોઇ વિભાગના સચિવ, સભ્ય હોદ્દાની રૂએ.
- (ઇ) જાહેર સાહસો (જે કોઇ નામથી ઓળખાતા હોય), સંસ્થાના અધ્યક્ષ, સભ્ય હોદ્દાની રૂએ.
- (એફ) વ્યવહારૂ લાગે ત્યાં સુધી વિકલાંગતા ધરાવતી પાંચ વ્યક્તિઓ બિન સરકારી સંગઠનો કે, જે વિકલાંગતા સાથે સંકળાયેલ હોય તેનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા રાજ્ય સરકાર વિકલાંગતાના પ્રત્યેક પ્રકારમાંથી એક એક વ્યક્તિ નિયુક્ત કરશે. સભ્યો આ કલમ હેઠળ રાજ્ય સરકાર ઓછામાં ઓછી એક મહિલા અને એક અનુસૂચિત જાતિ કે અનુસૂચિત જનજાતિની વ્યક્તિને નિયુક્ત કરશે.
- (જી) રાજ્ય વિધાન ગૃહમાંથી ત્રણ સભ્યો જેમના બે વિધાનસભા દ્વારા અને એક વિધાન પરિષદ હોય તો તેના દ્વારા ચૂંટવામાં આવશે.
- (એચ) કૃષિ ઉદ્યોગ અથવા વેપાર અથવા અન્ય કોઇ હિતોનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા રાજ્ય સરકારની દૃષ્ટિએ જરૂરી જણાય તેવી ત્રણ વ્યક્તિઓ જે તે રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિયુક્ત કરવામાં આવશે. સભ્યો હોદ્દાની રૂએ.
- (આઇ) કમિશ્નર, સભ્ય હોદ્દાની રૂએ.
- (જે) વિકલાંગોના કલ્યાણ સાથે સંકળાયેલ રાજ્ય સરકારના સચિવ, સભ્ય સચિવ હોદ્દાની રૂએ.
- (૩) આ વિભાગમાં ગમે તે સૂચવ્યું હોય પણ કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશ માટે અને કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશના સંબંધમાં રાજ્ય સંકલન સમિતિની રચના કરવામાં આવશે નહીં. કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશ માટે રાજ્ય સંકલન સમિતિની સત્તાઓ ચલાવશે અને કાર્યો બજાવશે સિવાય કે, કેન્દ્ર સરકાર જે રીતે નિર્દિષ્ટ કરે તે રીતે કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશના સંબંધમાં કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ આ પેટા વિભાગ હેઠળ આવી વ્યક્તિ કે વ્યક્તિઓના સંગઠનને તેની તમામ કે કોઇ એક સત્તાઓ કે કાર્યો સોંપી શકશે.
૧૪. સભ્યોની સેવાની મુદત અને શરતો :
- (૧) આ ધારા હેઠળ તે દ્વારા અન્ય રીતે ઠરાવાયું હોય એ સિવાય વિભાગ-(૧૩) ના પેટા વિભાગ-(૨) ના કલમ-(એફ) કે કલમ-(એચ) હેઠળ નિયુક્ત જ સંકલન સમિતિનો સભ્ય તેની નિયુક્તિની તારીખથી ત્રણ વર્ષ સુધી તેના હોદ્દા પર રહેશે. આમ છતાં, આવા સભ્યોનો અનુગામી તેના હોદ્દા પર આવે નહીં ત્યાં સુધી તેની મુદત પુરી થઇ હોવા છતાં સભ્ય તરીકે ચાલુ રહેશે.
- (૨) જે હોદ્દાની રૂએ સભ્ય નિયુક્ત થયેલ હોય તે હોદ્દા ઉપરથી દૂર થતાં તેના સભ્યપદની મુદત તરત જ પૂરી થશે.

- (૩) રાજ્ય સરકારને જો યોગ્ય જણાય તો કોઈ પણ સભ્યને કારણ દર્શાવવાની વાજબી તક આપ્યા પછી તેના પદની મુદત પૂરી થયા પહેલાં વિભાગ-(૧૩) ના પેટા વિભાગ-(૨) ની કલમ-(એફ) અથવા (એચ) હેઠળ નિયુક્ત કોઈ પણ સભ્યને તેના પદ પરથી દૂર કરી શકાશે.
- (૪) વિભાગ-(૧૩) ના પેટા વિભાગ-(૨) ની કલમ (એફ) અથવા કલમ (એચ) હેઠળ નિયુક્ત સભ્ય કોઈ પણ સમયે તેના પદેથી રાજ્ય સરકારને સંબોધીને સ્વહસ્તાક્ષરે લેખિતમાં પોતાનું રાજીનામું આપી શકશે અને ત્યારથી સૂચિત સભ્યનું સ્થાન ખાલી પડશે.
- (૫) રાજ્ય સંકલન સમિતિમાં આકસ્મિક રીતે ખાલી પડેલ સ્થાન નવી નિયુક્તિ દ્વારા ભરવામાં આવશે અને ખાલી પડેલ સ્થાન પર નિયુક્તિ થયેલ વ્યક્તિ કે જે સભ્યના સ્થાને નિયુક્ત થયેલ હોય તે બાકી રહેતી મુદત માટે સભ્યપદ ધરાવશે.
- (૬) વિભાગ-(૧૩) ના પેટા વિભાગ-(૨) ની કલમ-(એફ) અથવા (એચ) હેઠળ નિયુક્ત થયેલ સભ્ય પુનઃ નિયુક્તિ માટે લાયક ગણાશે.
- (૭) વિભાગ-(૧૩) ના પેટા વિભાગ-(૨) ની કલમ-(એફ) અથવા (એચ) હેઠળ નિયુક્ત થયેલ સભ્યો રાજ્ય સરકાર નક્કી કરે તે અને તેવાં ભથ્થાઓ મેળવશે.

૧૫. ગેરલાયકાતો :

- (૧) રાજ્ય સંકલન સમિતિના સભ્ય તરીકે એવી વ્યક્તિ રહી શકશે નહીં કે જે-
 - (એ) કોઈ પણ સમયે દેવાળિયો હોય કે નાદાર જાહેર કરવામાં આવ્યો હોય અથવા દેવું ચૂકવવા અસમર્થ હોય અથવા લેણદારો સાથે સમાધાન કર્યું હોય અથવા
 - (બી) સક્ષમ અદાલતે જેને અસ્થિર મગજનો જાહેર કર્યો હોય અથવા.
 - (સી) કોઈ પણ અપરાધ માટે દોષિત હોય કે ઠેરવવામાં આવ્યો હોય કે જે રાજ્ય સરકારની દૃષ્ટિએ નૈતિકતાનો ભંગ ગણાતો હોય અથવા
 - (ડી) આ ધારા હેઠળ કોઈ અપરાધ માટે દોષિત હોય અથવા દોષિત પુરવાર થાય અથવા
 - (ઇ) રાજ્ય સરકારની દૃષ્ટિએ રાજ્ય સંકલન સમિતિમાં તેના સભ્ય તરીકેના પદનો જાહેર હિત વિરૂધ્ધ દરુપયોગ કર્યો હોય.
- (૨) કારણ દર્શાવવાની વાજબી તક આપ્યા સિવાય આ વિભાગ હેઠળ લાગતાવળગતા સભ્યને રાજ્ય સરકાર તેના પદેથી દૂર કરવાનો હુકમ આપી શકશે નહીં.
- (૩) વિભાગ-(૧૪) ના પેટા વિભાગ-(૧) અથવા પેટા વિભાગ-(૬) માં કોઈ પણ સૂચવાયેલ હોય તો પણ આ વિભાગ હેઠળ દૂર કરેલ સભ્ય, સભ્ય તરીકેની પુનઃ નિયુક્તિ માટે લાયક ઠરશે નહીં.

૧૬. ખાલી પડેલ જગ્યાઓ:

વિભાગ-૧૫ હેઠળ ઠરાવ્યા અનુસાર રાજ્ય સંકલન સમિતિનો કોઈ પણ સભ્ય કોઈ પણ ગેરલાયકાતને પત્ર ઠરશે તો તેનું સ્થાન ખાલી થયું ગણાશે.

૧૭. રાજ્ય સંકલન સમિતિની સભાઓ :

રાજ્ય સંકલન સમિતિ દર છ મહિને ઓછામાં ઓછી એક વખત અને તેની સભાની કાર્યવાહી સંબંધી પ્રવિધિના ઠરાવેલ નિયમો પાળશે.

૧૮. રાજ્ય સંકલન સમિતિના કાર્યો :

(૧) આ ધારાની જોગવાઈઓને આધિન વિકલાંગ વ્યક્તિઓને બાધક સમસ્યાઓના ઉકેલ માટે સર્વગ્રાહી નીતિ ઘડવાનું અને વિકલાંગતાની બાબતોના પાયાના મુદ્દા સંબંધિ કાર્યો કરવાનું રાજ્ય સંકલન સમિતિનું કાર્ય રહેશે.

(૨) ઉપર જણાવેલ સામાન્ય બાબતોના બાધ વિના રાજ્ય સંકલન સમિતિ ખાસ કરીને રાજ્યમાં બધી કે કોઈ એક નીચે જણાવેલાં કાર્યો કરશે જેવાં કે,

(એ) વિકલાંગ વ્યક્તિઓને લગતી બાબતોમાં કાર્યરત તમામ સરકારી ખાતાઓ અને અન્ય સરકારી તથા બિનસરકારી સંગઠનોની પ્રવૃત્તિઓની સમીક્ષા અને સંકલન કરવું.

(બી) વિકલાંગ વ્યક્તિઓને બાધક પ્રશ્નો પરત્વે રાજ્યની નીતિનો વિકાસ કરવો.

(સી) વિકલાંગતા સંબંધિ નીતિઓ, કાર્યક્રમો, ધારાઓ અને યોજનઓ ઘડવામાં રાજ્ય સરકારને સલાહ આપવી.

(ડી) દાતા એજન્સીઓના સંપર્કમાં રહી વિકલાંગ વ્યક્તિઓ પર તેમની અનુદાન નીતિઓની અસરની સમીક્ષા કરવી.

(ઇ) જાહેર સ્થળો, કાર્યલયો જાહેર ઉપયોગિતાઓ, શાળાઓ અને અન્ય સંસ્થાઓ અવરોધ મુક્ત પર્યાવરણ તૈયાર કરવું આવાં અન્ય પગલાં ભરવાં.

(એફ) વિકલાંગ વ્યક્તિઓની સભાનતા અને પૂર્ણ ભાગીદારી હાંસલ કરવા ઘડાયેલ નીતિઓ અને કાર્યક્રમોની અસરનું નિયંત્રણ અને મૂલ્યાંકન કરવું.

(જી) રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિયત થાય તેવાં અન્ય કાર્યો કરવા.

૧૯. રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિ :

(૧) આ ધારા હેઠળ સોંપયેલા કાર્યો કરવા રાજ્ય સરકાર જે સમિતિ રચશે તે રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિ તરીકે ઓળખાશે.

(૨) રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિની રચના :

(એ) સચિવશ્રી, સમાજ કલ્યાણ વિભાગ, અધ્યક્ષ હોદ્દાની રૂએ.

(બી) કમિશ્નર, સભ્ય હોદ્દાની રૂએ.

(સી) રાજ્ય સરકારના સંયુક્ત સચિવશ્રીથી ઉતરતી કક્ષાની ન હોય તેવી નવ વ્યક્તિઓ : આરોગ્ય, ગ્રામ વિકાસ, શિક્ષણ, કલ્યાણ, કર્મચારી, જાહેર ફરિયાદો, શહેરી બાબતો, શ્રમ અને રોજગાર, વિજ્ઞાન ટેકનોલોજી વિભાગોનું પ્રતિનિધિત્વ કરતાં સભ્યો હોવાની રૂએ.

(ડી) વિકલાંગોના હિતોનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા રાજ્ય સરકારની દૃષ્ટિએ જરૂર જણાય તેવી એક વ્યક્તિ રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિયુક્ત કરવામાં આવશે. જેમાં સરકારના મતનું પ્રતિનિધિત્વ થતું હોવું જોઈએ. સભ્ય

(ઇ) વિકલાંગતા સાથે સંલગ્ન બિન સરકારી સંગઠનોને મંડળનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા વિકલાંગતા ધરાવતી વ્યક્તિઓ વ્યવહારુતા જણાય ત્યાં સુધી વિકલાંગતાના પ્રત્યેક પ્રકારમાંથી એક, એમ રાજ્ય સરકાર દ્વારા પ (પાંચ) વ્યક્તિઓ નિયુક્ત થશે. સભ્યો

આ કલમ હેઠળ વ્યક્તિની નિમણૂક કરતી વખતે રાજ્ય સરકારે ઓછામાં ઓછી એક સ્ત્રી અને એક અનુસૂચિત જાતિ કે અનુસૂચિત જનજાતિની વ્યક્તિની નિયુક્ત કરવાની રહેશે.

(એફ) કલ્યાણ વિભાગમાં વિકલાંગતાને લગતી કામગીરી સંભાળતા સંયુક્ત સચિવ, સભ્ય સચિવ, હોવાની રૂએ.

(૩) પેટા વિભાગ-(૨) ની કલમ-(ડી) અને કલમ-(ઇ) હેઠળ નિયુક્ત સભ્યો રાજ્ય સરકાર ઠરાવે તેમ અને તેવાં ભથ્થાઓ મેળવશે.

(૪) કલમ-(ડી) અથવા કલમ-(ઇ) હેઠળ નિયુક્ત સભ્ય રાજ્ય સરકારને સંબોધિને પોતાના હસ્તાક્ષરમાં કોઈ પણ સમયે રાજીનામું આપી શકશે અને ત્યારથી સૂચિત સભ્યનું સ્થાન ખાલી ગણાશે.

૨૦. રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિના કાર્યો :

(૧) રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિ રાજ્ય સંકલન સમિતિનું કાર્યવાહક સંગઠન રહેશે અને રાજ્ય સંકલન સમિતિના નિર્ણયોનું અમલીકરણ કરવાની જવાબદારી ઉપાડશે.

(૨) પેટા વિભાગ-(૧) ની જોગવાઈને લક્ષમાં લીધા વગર રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિન રાજ્ય સંકલન સમિતિ દ્વારા સોંપાયેલ આવાં અન્ય કાર્યો પણ કરશે.

૨૧. રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિની સભાઓ :

રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિ દર ૩ (ત્રણ) માસે ઓછામાં ઓછી એક વખત મળશે. રાજ્ય સરકાર દ્વારા સૂચવાય તેવા સભાની કાર્યવાહી સંબંધી પ્રવિધિના નિયમો પાળશે.

૨૨. વિશિષ્ટ હેતુ માટે રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિ સાથે વ્યક્તિઓનું હંગામી જોડાણ :

- (૧) રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિ રાજ્ય સરકાર દ્વારા નક્કી થાય તે રીતે અને એવા હેતુ માટે કોઈ પણ વ્યક્તિ સાથે જોડાઈ શકશે કે જે વ્યક્તિની સલાહ અને સહાય આ ધારા હેઠળ કરવા માટે મેળવવાનું તે ઇચ્છે, તે મેળવી શકશે.
- (૨) પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિ સાથે જોડાયેલ કોઈ વ્યક્તિને કોઈ પણ હેતુસરની ચર્ચાઓમાં ભાગ લેવાનો અધિકાર રહેશે, પણ સૂચિત સમિતિની સભાઓમાં મત આપવાનો અધિકાર રહેશે નહીં અને અન્ય કોઈ હેતુસર તે સભ્ય રહેશે નહીં.
- (૩) પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ સૂચિત સમિતિ સાથે કોઈ પણ હેતુ માટે રાજ્ય સરકાર નિયત કરે તે મુજબ સૂચિત સમિતિની સભાઓમાં હાજરી આપવા કે અન્ય કાર્યો કરવા શુલ્ક અને ભથ્થાઓ આપવામાં આવશે.

૨૩. નિર્દેશો આપવા માટેની સત્તા :

આ ધારા હેઠળ સરકારના કાર્યોની બજવણીમાં :

- (એ) કેન્દ્ર સરકાર આપે તેવાં લેખિત નિર્દેશો, કેન્દ્રીય સમિતિને બંધનકર્તા રહેશે.
- (બી) કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ અથવા રાજ્ય સરકાર આપે તેવાં લેખિત નિર્દેશો રાજ્ય સંકલન સમિતિને બંધનકર્તા રહે, સિવાય કે જ્યારે રાજ્ય સરકાર દ્વારા અપાયેલ નિર્દેશો કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ દ્વારા અપાયેલ નિર્દેશો સાથે સુસંગત ન હોય ત્યારે તે બાબતને નિર્ણય માટે કેન્દ્ર સરકાર સમક્ષ મૂકવાની રહેશે.

૨૪. કાર્યવાહીને અયોગ્ય પુરવાર ન કરતાં ખાલી સ્થાનો :

કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ કે રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિની કાર્યવાહી કે ધારો માત્ર સમિતિમાં રહેલ ખાલી સ્થાનો કે તેની રચનાની ઉણપના આધારે પડકારી શકાશે નહીં.

પ્રકરણ : ૪

૨૫. વિકલાંગતા સમયસર નિદાન અને નિવારણ :

જે તે સરકારો અને સ્થાનિક સત્તામંડળોએ વિકલાંગતા નિવારણ ચોકકસ પગલાં ભરવાં. વિકલાંગતાની ઘટનાઓના નિવારણ માટે જે તે સરકારો અને સ્થાનિક સત્તામંડળો તેમની આર્થિક ક્ષમતા અને વિકાસની મર્યાદાઓમાં રહીને કાર્યો કરશે.

- (એ) વિકલાંગતાની, ઘટનાઓ સંબંધી કારણોને લગતાં સર્વેક્ષણો, પરિક્ષણો અને સંશોધનો હાથ ધરશે અથવા હાથ ધરાશે.
- (બી) વિકલાંગતા નિવારણની વિવિધ પદ્ધતિઓને વેગ આપશે.
- (સી) જોખમકારક બને તેવા કિસ્સાઓ શોધી કાઢવાના હેતુસર ઓછામાં ઓછું વર્ષમાં એક વખત આ બાબતોની શારીરિક તપાસ કરાશે.
- (ડી) પ્રાથમિક આરોગ્ય કેન્દ્રમાં કામ કરતાં કર્મચારીઓની તાલીમ માટેની સુવિધાઓ પૂરી પાડશે.

- (ઇ) જાહેર સ્વાસ્થ્ય, આરોગ્ય અને સ્વચ્છતા માટે જાગૃતિ અભિયાન અને માહિતનીનો ફેલાવો કરશે અને કરાવશે.
- (એફ) માતા અને બાળકના જન્મ પૂર્વે, જન્મ સમય દરમિયાન અને જન્મ પછીની સંભળ લેવા માટે પગલાં ભરાશે.
- (જી) પૂર્વ પ્રાથમિક શાળાઓ, આરોગ્ય કેન્દ્રો, ગ્રામ્ય કક્ષાના કાર્યકરો અને આંગણવાડીના કાર્યકરો દ્વારા જનતાને શિક્ષણ આપશે.
- (એચ) વિકલાંગતાનાં કારણો અને નિવારક ઉપાયો સંબંધી લોકોમાં જાગૃતિ લાવવા દૂરદર્શન, આકાશવાણી અને અન્ય જાહેર માધ્યમો દ્વારા પગલાં ભરશે.

પ્રકરણ : ૫

શિક્ષણ :

- ૨૬. વિકલાંગ બાળકોને નિ:શુલ્ક શિક્ષણ વગેરે જે તે સરકારો અને સ્થાનિક સત્તા મંડળો દ્વારા પુરાં પડવાં.
 - (એ) એ જોશે કે, પ્રત્યેક વિકલાંગ બાળકને ૧૮ વર્ષનું થાય ત્યાં સુધી યોગ્ય પર્યાવરણમાં નિ:શુલ્ક શિક્ષણ મેળવવાની સગવડ મળે.
 - (બી) વિકલાંગ વિદ્યાર્થીઓનું સામાન્ય શાળાઓમાં સંકલન થાય તેવા પ્રયાસોને વેગ આપશે.
 - (સી) સરકારી અને ખાનગી ક્ષેત્રે ખાસ શિક્ષણની જરૂરિયાત વધારવા માટે ખાસ શાળાઓ સ્થપાય અને આવી શાળાઓમાં દેશના કોઈ પણ ભાગમાં રહેતા વિકલાંગ બાળકને સગવડ અપાશે.
 - (ડી) વિકલાંગ બાળકો માટેની ખાસ શાળાઓને વ્યાવસાયિક તાલીમની સુવિધાઓથી સુસજ્જ કરવા પ્રયત્ન કરાશે.
- ૨૭. જે તે સરકાર અને સત્તામંડળ દ્વારા અનૌપચારિક શિક્ષણ વગેરે માટે યોજનાઓ અને કાર્યક્રમો ઘડવા :
 - જે તે સરકાર તથા સ્થાનિક સત્તામંડળ, જાહેરનામા દ્વારા યોજનાઓ ઘડશે.
 - (એ) પાંચમાં ધોરણ સુધી અભ્યાસ કરેલ અને પૂર્ણકાલિન સમયના ધોરણે આગળ અભ્યાસ ન કરી શકે તેવાં વિકલાંગ બાળકો માટે અંશકાલીન વર્ગો ચલાવવા.
 - (બી) સોળ કે તેથી વધુ ઉંમરના બાળકને કામચલાઉ સાક્ષરતા પૂરી પાડવા માટે અંશકાલીન વર્ગો ચલાવવા.
 - (સી) તેમને યોગ્ય પ્રાથમિક જ્ઞાન (ઓરિએન્ટેશન) આપ્યા પછી ગ્રામ્ય વિસ્તારમાં ઉપલબ્ધ માનવ શક્તિનો ઉપયોગ કરીને અનૌપચારિક શિક્ષણ આપવું.

- (ડી) મુક્ત શાળા (ઓપન સ્કેલ) અથવા મુક્ત વિશ્વ વિદ્યાલય (ઓપન યુનિવર્સિટી) દ્વારા શિક્ષણ આપવું.
- (ઇ) આંતર ક્રિયાત્મક વીજાણું અથવા અન્ય માધ્યમો દ્વારા વર્ગો અને ચર્ચાઓ સંચાલિત કરવા.
- (એફ) દરેક વિકલાંગ બાળકોને તેઓના શિક્ષણ માટે આવશ્યક ખાસ પુસ્તકો અને સાધનો નિ:શુલ્ક પુરાં પાડવા.
૨૮. નવાં સહાયક ઉપકરણો અને શૈક્ષણિક સાધનો વગેરે તૈયાર કરવા અને વિકસાવવા માટે સંશોધન :
- વિકલાંગ બાળકોને શિક્ષણમાં સમાન તકો આપવા માટે જરૂરી હોય એવાં નવાં સહાયક ઉપકરણો, શૈક્ષણિક સાધનો, ખાસ શૈક્ષણિક સામગ્રી અથવા આવી અન્ય વસ્તુઓ બનાવવા અને વિકસાવવાના હેતુ માટે સરકારી કે બિન સરકારી સંસ્થાઓ દ્વારા સંશોધનની પહેલ જે તે સરકાર કરશે અથવા કરાવશે.
૨૯. વિકલાંગ બાળકો માટેની શાળાઓ માટે તાલીમબદ્ધ માનવશક્તિ વિકસાવવા જે તે સરકાર દ્વારા શિક્ષણ તાલીમ સંસ્થા સ્થાપવી :
- વિકલાંગ બાળકો માટેની શાળાઓ અને સંકલિત શિક્ષણની શાળાઓ માટે આવશ્યક તાલીમબદ્ધ માનવશક્તિ ઉપલબ્ધ થાય તે હેતુથી જે તે સરકારો પૂરતા પ્રમાણમાં શિક્ષણ તાલીમ સંસ્થાઓ સ્થાપશે અને રાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ તેમજ અન્ય સ્વૈચ્છિક સંગઠનોને વિકલાંગતામાં નિષ્ણાતીકરણ કાર્યક્રમ માટે શિક્ષકોની તાલીમ વિકસાવવા માટે સહાય કરશે.
૩૦. જે તે સરકાર દ્વારા પરિવહન સુવિધાઓ, પુસ્તકો પૂરાં પાડવા વગેરે માટે સર્વગ્રાહી શિક્ષણ યોજનાઓ ઘડવી :
- ઉપરોક્ત જોગવાઈઓના બાધ વિના જે તે સરકાર જાહેરનામા દ્વારા સર્વગ્રાહી શિક્ષણ યોજનાઓ ઘડશે કે તેમાં નીચેની જોગવાઈઓ કરશે.
- (એ) શાળામાં હાજરી આપવા માટે વિકલાંગ બાળકોને પરિવહન સુવિધાઓ અથવા તેમના માતા-પિતા કે વાલીને વૈકલ્પિક આર્થિક પ્રત્સાહન.
- (બી) વ્યાવસાયિક અને ધંધાકીય તાલીમ આપતી શાળાઓ, મહાશાળાઓ અથવા અન્ય સંસ્થાઓમાંથી સ્થાપત્ય સંબંધી અવરોધ દૂર કરવા.
- (સી) શાળામાં જતાં વિકલાંગ બાળકોને પુસ્તકો, ગણવેશ અને અન્ય સામગ્રી પૂરી પાડવી.
- (ડી) વિકલાંગ વિદ્યાર્થીઓને શિષ્યવૃત્તિ આપવી.

- (ઇ) વિકલાંગ બાળકોને રોજગાર સંબંધિ તેમના માતા-પિતાઓને ફરિયાદોના ઉકેલ માટે યોગ્ય ફરિયાદ નિવારણ પંચો સ્થાપવા.
- (એફ) નેત્રહીન વિદ્યાર્થીઓ અને ઓછી દૈષ્ટિવાળા વિદ્યાર્થીઓના લાભાર્થે સંપૂર્ણ ગાણિતિક પ્રશ્નો દૂર કરવા અને પરીક્ષા પધ્ધતિમાં સુધારા-વધારા કરવા.
- (જી) વિકલાંગ બાળકોના લાભાર્થી અભ્યાસક્રમોના માળખાની પુનર્ચના કરવી.
૩૧. દૈષ્ટિ ખોડ ધરાવતાં વિદ્યાર્થીઓને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ દ્વારા લહિયા પૂરા પાડવા નેત્રહીન વિદ્યાર્થીઓ તથા ઓછી દૈષ્ટિવાળા વિદ્યાર્થીઓને તમામ શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ લહિયા પૂરા પાડશે અથવા પૂરા પડાવશે.

પ્રકરણ : ૬

રોજગાર :

૩૨. વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટે અનામત રાખી શકાય તેવી જગ્યાઓની તારવણી :
- આ માટે જે તે સરકારો-
- (એ) એકમોમાં એવી જગ્યાઓ તારવશે કે જે વિકલાંગ માટે અનામત કરી શકાય.
- (બી) ૩ વર્ષથી વધુ ન હોય એવા સમયગાળે, તારવેલી જગ્યાઓની યાદીની સમીક્ષા કરશે અને ટેકનોલોજીમાં થયેલા વિકાસને લક્ષમાં લઈ આવી જગ્યાઓની યાદીને અદ્યતન કરશે.
૩૩. અનામત જગ્યાઓ :
- દરેક જે તે સરકાર પ્રત્યેક એકમોમાં ખાલી પડેલ જગ્યાઓ પૈકી ૩ ટકાથી ઓછી ન હોય તેટલી જગ્યાઓ વિકલાંગ વ્યક્તિઓ કે વિકલાંગ વ્યક્તિઓના વર્ગ માટે અનામત રાખશે. જે નીચેની પ્રત્યેક વિકલાંગતા માટે ૧ ટકા અનામત રહેશે.
- (૧) અંધત્વ અથવા ઓછી દૈષ્ટિ
- (૨) શ્રવણની ખામી.
- (૩) હલન-ચલન વિકલાંગતા અથવા મગજનો લકવા.
- પ્રત્યેક વિકલાંગતા માટે તારવેલી જગ્યાઓમાં કોઈ પણ વિભાગ કે એકમમાં ચાલતા કામકાજના પ્રકારને ધ્યાનમાં લેતાં, આવી શરતો કે જે જાહેરનામા દ્વારા નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવી હોય, તેવી શરતોને આધિન રહીને જે તે સરકાર જાહેરનામા દ્વારા કોઈ એકમને આ વિભાગની જોગવાઈમાંથી મુક્તિ આપી શકશે.
૩૪. ખાસ રોજગાર વિનિમય કચેરી :
- (૧) જાહેરનામા દ્વારા નિર્દિષ્ટ તારીખથી જે તે સરકાર પ્રત્યેક એકમના રોજગાર દાતાને વિકલાંગો માટે નક્કી કરેલ જગ્યાઓના સંબંધમાં નિયત કરેલ હોય એ અનુરૂપ માહિતી

પૂરી પાડવાનું કહી શકાશે. આ માહિતી જે તે એકમમાં ઉભી થયેલી કે ઉભી થનાર જગ્યા સંબંધી હશે અને જાહેરનામા દ્વારા નક્કી થયેલી ખાસ રોજગાર વિનિમય કચેરીઓને પૂરી પાડવાની રહેશે.

(૨) માહિત પત્રકો જે નિયત નમૂનામાં જે નિયત સમયગાળે અને જે વિગતો સાથે ભરવાના થશે તે નિયત કરેલ હશે.

૩૫. કોઇપણ એકમના કબજામાં દફતરો કે દસ્તાવેજોનું નિરીક્ષણ કરવાની સત્તા :

ખાસ રોજગાર કચેરી દ્વારા લેખિતમાં અપાયેલી સત્તા ધરાવતી કોઇ પણ વ્યક્તિ કોઇ પણ એકમના કબજામાંના લગતા-વળગતા દફતરો કે દસ્તાવેજો હોવાનું જણાય તે સ્થળે તેને યોગ્ય લાગે તે સમયે પ્રવેશ કરી શકશે અને લાગતા-વળગતા દફતર કે દસ્તાવેજો સંબંધિત નકલો લઇ શકશે અને નિરીક્ષણ કરી શકશે અથવા કોઇ પણ પ્રકારની માહિતી મેળવવા માટે જરૂરી પુસ્તક પૂછી શકશે.

૩૬. વણપુરાયેલી જગ્યાઓને આગળ ખેંચી જવી :

વિભાગ-૩૩ હેઠળ વિકલાંગ વ્યક્તિની અને ઉપલબ્ધતાને લીધે અથવા અન્ય કોઇ પુરતા કારણોસર કોઇ ભરતી વર્ષમાં જો કોઇ જગ્યા ભરી ન શકાય, તો આવી ખાલી જગ્યા તે પછીના ભરતી વર્ષમાં આગળ ખેંચી જવામાં (કેરી ફોરવર્ડ) આવશે અને જો તે પછીના ભરતી પ્રકારોમાંથી આંતરિક ફેરબદલી દ્વારા ભરી શકાશે અને જ્યારે સ્થાન માટે તે વર્ષમાં કોઇ વિકલાંગ વ્યક્તિ ઉપલબ્ધ થાય નહીં, ત્યારે રોજગાર દાતા વિકલાંગ વ્યક્તિ સિવાયની નિમણૂક કરી તે જગ્યા ભરી શકશે.

આવું તો જ બનશે જો કોઇ એકમમાં ખાલી જગ્યાનો પ્રકાર એવો હોય કે, જણાવેલ પ્રકારની વ્યક્તિને રોજગારી આપી શકાય તેમ હોય નહીં તો ત્રણ પ્રકારમાં ખાલી જગ્યાઓની ફેરબદલી જે તે સરકારની અગાઉ લીધેલ મંજૂરીથી જ કરવાની રહેશે.

૩૭. રોજગાર દાતાઓ દ્વારા દફતરોની જાળવણી :

(૧) પ્રત્યેક રોજગાર દાતા જે તે સરકાર દ્વારા નિયત કરેલ નમૂનામાં અને નિયત કરેલ રીતે નોકરીએ રાખેલ વિકલાંગ વ્યક્તિ સંબંધિત દફતરોની જાળવણી કરશે.

(૨) પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ જાળવેલાં તમામ દફતરો યોગ્ય સમયે એવી વ્યક્તિઓ દ્વારા નિરીક્ષણ માટે ખુલ્લાં રાખવાં પડશે કે જે વ્યક્તિઓને જે તે સરકાર દ્વારા સત્તા આપવામાં આવી હોય.

૩૮. વિકલાંગ માટે રોજગાર સુનિશ્ચિત કરવા યોજનાઓ :

(૧) જે તે સરકાર અને સ્થાનિક સત્તામંડળ વિકલાંગોના રોજગાર સુનિશ્ચિત કરવા માટે જાહેરનામા દ્વારા યોજનાઓ ઘડશે અને આવી યોજનાઓ નીચેની બાબતો પૂરી પાડશે.

(એ) વિકલાંગતા તાલીમ અને કલ્યાણ

- (બી) ઉપલી વય મર્યાદામાં છૂટછાટ
- (સી) રોજગારીનું નિયમન.
- (ડી) આરોગ્ય અને તાલીમના પગલાં તથા જ્યાં અપંગ વ્યક્તિઓને નોકરીએ રાખવામાં આવ્યા છે એવાં સ્થળોમાં વિકલાંગતા જન્માવે નહીં તેવા પર્યાવરણનું સર્જન.
- (ઇ) યોજનાઓ ચલાવવા માટેની રીત અને તેનો ખર્ચ ઉઠાવનાર વ્યક્તિઓ અને-
(એફ) યોજનાના વહીવટ માટેની જવાબદારી સંભાળનાર સત્તામંડળની રચના.
૩૯. તમામ શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં વિકલાંગ માટે જગ્યાઓ અનામત :
તમામ સરકારી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ તથા સરકારી સહાય મેળવતી અન્ય શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ વિકલાંગો માટે ૩ ટકાથી ઓછી નહીં તેટલી જગ્યાઓ અનામત રાખશે.
૪૦. ગરીબી ઉન્મૂલ યોજનાઓમાં ખાલી જગ્યાઓ અનામત રાખવી :
વિકલાંગોના લાભાર્થે જે તે સરકાર અને સ્થાનિક સત્તામંડળો ગરીબી ઉન્મૂલન યોજનાઓમાં ૩ ટકાથી ઓછી ન હોય તેટલી જગ્યાઓ અનામત રાખશે.
૪૧. વિકલાંગ માટે ૫ ટકા કાર્યભાર સુનિશ્ચિત કરવો :
રોજગાર દાતાઓને જે સરકાર અને સ્થાનિક સત્તામંડળ તેમની આર્થિક ક્ષમતા અને વિકાસ મર્યાદાઓમાં રહીને જાહેર તેમજ ખાનગી ક્ષેત્રોમાં રોજગાર દાતાઓને વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટે ૫ ટકા કાર્યભારને સુનિશ્ચિત કરવા માટે પ્રોત્સાહનો પૂરાં પાડશે.

પ્રકરણ : ૭

વિદ્યાયક કાર્ય :

૪૨. વિકલાંગ સાધનો અને ઉપકરણો :
જે તે સરકાર વિકલાંગ સાધનો અને ઉપકરણો આપવા માટે જાહેરનામા દ્વારા યોજનાઓ ઘડશે.
૪૩. ખાસ હેતુઓ માટે જમીનની પસંદગી પાત્ર ફાળવણી માટેની યોજનાઓ :
જે તે સરકાર અને સ્થાનિક સત્તામંડળો વિકલાંગોના લાભાર્થે રાહત દરે પસંદગીપાત્ર જમીનની ફાળવણી માટે જાહેરનામા દ્વારા નીચેની યોજનાઓ ઘડશે.
- (એ) રહેઠાણ માટે.
- (બી) ધંધો સ્થાપવા માટે.
- (સી) ખાસ મનોરંજન કેન્દ્ર સ્થાપવા માટે.
- (ડી) ખાસ શાળાઓ સ્થાપવા માટે.
- (ઇ) સંશોધન કેન્દ્રો સ્થાપવા માટે.

(એફ) વિકલાંગ સાહસિકો દ્વારા કારખાનાં સ્થાપવા માટે.

પ્રકરણ : ૮

૪૪. પરિવહનમાં બિન અલિપ્તતા :

પરિવહન ક્ષેત્રે કાર્યરત એકમો તેમની આર્થિક ક્ષમતા અને વિકાસની મર્યાદામાં રહીને વ્યક્તિઓના લાભાર્થે ખાસ પગલાં ભરશે.

- (એ) આવી વ્યક્તિઓને સરળ પહોંચને અનુકૂળ હોય એવી રીતે રેલવે કમ્પાર્ટમેન્ટ, બસો, વહાણો અને વિમાનો બનાવવા.
- (બી) રેલવે કમ્પાર્ટમેન્ટો, વહાણો, વિમાનો અને પ્રતિક્ષાલયોમાં એવી રીતે સંડાસો બનાવવાં વ્હીલચેર વાપરનારાઓ તેનો સુગમતાથી ઉપયોગ કરી શકે.

૪૫. રસ્તા પર બિન અલિપ્તતા :

જે તે સરકાર અને સ્થાનિક સત્તામંડળો તેમની આર્થિક ક્ષમતા અને વિકાસની મર્યાદામાં રહીને નીચેની સુવિધાઓ પૂરી પાડશે.

- (એ) દૈનિક વ્યક્તિઓના લાભાર્થે જાહેર રસ્તા ઉપર લાલબતીવાળા સ્થળોએ શ્રાવ્ય સંકેતો ઉભા કરશે.
- (બી) વ્હીલચેર વાપરનારાઓની સરળ પહોંચ માટે ફૂટપાથ ઉપર ઢાળ અને ગતિ ઘટાડવા માટેના અવરોધ બનાવશે.
- (સી) અંધજનો અથવા ઓછી દૈનિક વ્યક્તિઓ માટે ઝીબ્રા ક્રોસીંગની નિશાનીઓ ઉભી કરશે.
- (ડી) અંધજનો અથવા ઓછી દ્રષ્ટિવાળી વ્યક્તિઓ માટે રેલવે પ્લેટફોર્મની કિનારીએ કોતરણીવાળી નિશાની કરવી.
- (ઇ) વિકલાંગતાનાં યથાચોગ્ય પ્રતિકો ઘડવા.
- (એફ) યથાચોગ્ય સ્થળોએ ચેતવણી સૂચક સંકેતો મૂકવા.

૪૬. બાંધકામ પર્યાવરણમાં બિન અલિપ્તતા :

જે તે સરકાર અને સ્થાનિક સત્તામંડળો તેમની આર્થિક ક્ષમતા અને વિકાસની મર્યાદામાં રહીને નીચેની સુવિધાઓ પૂરી પાડશે.

- (એ) જાહેર ઇમારતોમાં રેમ્પ (ઢાળ)
- (બી) વ્હીલચેર વાપરનારાઓ માટે યોગ્ય પ્રકારના સંડાસો.
- (સી) અલીવેટર કે લીફ્ટમાં બ્રેઇલ પ્રતિકો અને શ્રાવ્ય સંકેતો મૂકવાં.
- (ડી) દવાખાનાઓ, પ્રાથમિક આરોગ્ય કેન્દ્રો અને અન્ય તબીબી સંભાળ તેમજ પુનર્વસન સંસ્થાઓમાં રેમ્પ (ઢાળ)

૪૭. સરકારી રોજગારમાં બિન અલિપ્તતા :

- (૧) કોઇ પણ કર્મચારી પોતાના સેવાકાળ દરમ્યાન વિકલાંગ થાય તો કોઇ પણ એકમ તે કર્મચારીને તેની પાચરી નીચે ઉતારી શકશે નહીં કે દૂર કરી શકશે નહીં. કર્મચારી જે જગા ધરાવતો હતો તે જગા માટે વિકલાંગતા આવ્યા પછી યોગ્ય ન હોય તે તેના એ જ પગાર ધોરણ અને સેવા લાભો સાથે અન્ય જગ્યા પર બદલી કરી શકશે. વધુમાં જોગવાઈ કરવામાં આવે છે કે, જે તે જગ્યા પર જે તે કર્મચારીને ગોઠવવાનું શક્ય ન બને તો તેને અધિસંખ્યક જગ્યા પર ત્યાં સુધી રાખી શકાશે કે, જ્યાં સુધી તેને માટે યોગ્ય જગ્યા ઉપલબ્ધ બને અથવા તે નિવૃત્તિની ઉંમરે પહોંચે બેમાંથી જે વહેલું હોય તે.
- (૨) કોઇ પણ વ્યક્તિને માત્ર તેની વિકલાંગતાના આધારે બઢતીનો ઇન્કાર કરી શકાશે નહીં :
- જોગવાઈ કરવામાં આવે છે કે, જે તે સરકાર કોઇ પણ એકમમાં ચાલતા કામના પ્રકારને લક્ષમાં લઈને જાહેરનામા દ્વારા જે તે જાહેરનામામાં નિર્દિષ્ટ શરતોને આધિન રહીને જો કોઇ શરતો હોય તો કોઇ પણ એકમને આ વિભાગની જોગવાઈમાંથી મુક્તિ આપી શકશે.

પ્રકરણ : ૯

૪૮. સંશોધન અને માનવશક્તિ વિકાસ :

જે તે સરકાર અને સ્થાનિક સત્તા મંડળ એક-બીજાને લગતા વિષયોના પારસ્પરિક સંશોધનોને નીચેના ક્ષેત્રોમાં વેગ આપશે અને મદદ કરશે.

(એ) વિકલાંગતા નિવારણ.

(બી) સમુદાય આધારિત પુનર્વસન સહિતનું પુનર્વસન.

(સી) મનોસામાજિક પાસાં સહિતના સહાયક સાધનોનો વિકાસ.

(ડી) તેમના વ્યવસાયની તારવણી.

(ઇ) કચેરીઓ અને કારખાનાઓમાં સ્થળ સુધારણા.

૪૯. વિશ્વ વિદ્યાલયોને સંશોધન હાથ ધરવા સમર્થ કરવા માટે નાણાંકીય પ્રોત્સાહન :

ખાસ શિક્ષણ, પુનર્વસન અને માનવ શક્તિ વિકાસ માટે સંશોધન હાથ ધરવાના હેતુસર જે તે સરકાર, વિશ્વ વિદ્યાલયો, ઉચ્ચ અભ્યાસની અન્ય સંસ્થાઓ, વ્યાવસાયિક સંગઠનો, બિન સરકારી સંશોધન એકમો કે સંસ્થાઓને નાણાંકીય મદદ પૂરી પાડશે.

પ્રકરણ : ૧૦

વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટેની સંસ્થાઓની માન્યતા

૫૦. સક્ષમ સત્તામંડળ :

આ ધારાના હેતુઓ માટે સક્ષમ સત્તામંડળ બનવા રાજ્ય સરકાર તેને યોગ્ય લાગે તેવું સત્તામંડળ નીમશે.

૫૧. નોંધણી પ્રમાણપત્રને સુસંગત હોવા સિવાય કોઈ વ્યક્તિએ વિકલાંગ માટેની સંસ્થા સ્થાપવી કે ચલાવવી નહીં. :

આ ધારા હેઠળ ઠરાવેલ હોય તે સિવાય કોઈ પણ વ્યક્તિ વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટેની કોઈ સંસ્થા સ્થાપી કે ચલાવી શકે નહીં. સિવાય કે તેણે સક્ષમ સત્તામંડળ દ્વારા આપેલ આ હેતુસર નોંધણી પ્રમાણપત્રો મેળવેલ હોય અને તે સુસંગત નિયમો હેઠળ ચાલતી હોય.

સિવાય કે, કોઈ પણ વ્યક્તિ વિકલાંગો માટેની સંસ્થા આ ધારાના અમલની શરૂઆત પહેલાં ચલાવતી હોય તો તે આવી શરૂઆતથી માંડીને છ માસના ગાળા સુધી આવી સંસ્થા ચલાવવાનું રાખી શકે અને જો તેણે આ વિભાગ હેઠળ સૂચિત છ માસના ગાળા દરમિયાન આવા પ્રમાણપત્ર માટે અરજી કરેલ હોય તો અરજીના નિકાલ સુધી તે ચલાવી શકશે.

૫૨. નોંધણી પ્રમાણપત્ર :

(૧) રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિયત કરાયેલ હોય તેવા નમૂનામાં અને એ રીતે નોંધણી પ્રમાણપત્ર માટેની અરજી સક્ષમ સત્તામંડળને કરવાની રહેશે.

(૨) પેટા વિભાગ-૧ હેઠળ મળેલ અરજી ઉપર સક્ષમ સત્તામંડળ તેને યોગ્ય જણાય તેમ તપાસ હાથ ધરશે અને સંતોષ થાય કે, અરજદારે આ ધારા અને તે હેઠળના નિયમોનું પૂરેપૂરું પાલન કર્યું છે ત્યારે તે નોંધણી પ્રમાણપત્ર મંજૂર કરશે અને જ્યાં તેને અસંતોષ થતો હોય ત્યાં સક્ષમ સત્તામંડળ હુકમ દ્વારા જેના માટે અરજી થયેલ છે તે પ્રમાણપત્ર આપવાનો ઇન્કાર કરશે.

સિવાય કે, પ્રમાણપત્ર આપવાનો અસ્વીકારનો કોઈ હુકમ કરતાં પહેલાં સક્ષમ સત્તામંડળ અરજદારને સાંભળવાની ઉચિત તક આપશે અને રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિયત રીતે પ્રમાણપત્ર આપવાના અસ્વીકારનો પ્રત્યેક હુકમ અરજદારને મોકલવાનો રહેશે.

(૩) પેટા વિભાગ-૨ હેઠળ નોંધણી પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવશે નહીં.

(૪) આ વિભાગ હેઠળ મંજૂર કરાયેલ નોંધણી પ્રમાણપત્ર :

(એ) વિભાગ-(૫૩) હેઠળ જો પાછું ન ખેંચાય તો રાજ્ય સરકાર દ્વારા નક્કી થાય તે સમયગાળા સુધી અમલમાં રહેશે.

(બી) તેવા સમયગાળા સુધી વખતોવખત તાજું કરવાનું રહેશે અને

(સી) રાજ્ય સરકાર દ્વારા નકકી થાય તેવા સ્વરૂપમાં અને તેવી શરતોને આધીન રહેશે.

(પ) નોંધણી પ્રમાણપત્રો તાજું કરવાની અરજી તેની અસરકારકતા સમાપ્ત થયાના સમયગાળા પહેલાં ૬૦ દિવસથી ઓછા ન હોય તેટલા સમયમાં કરવાની રહેશે.

(ડ) સંસ્થાએ નોંધણી પ્રમાણપત્ર દેખાય તેવાં સ્થળે રાખવાનું રહેશે.

૫૩. પ્રમાણપત્ર રદબાતલ :

(૧) સક્ષમ સત્તામંડળ, જો તેને આવું માનવાને વાજબી કારણ હોય કે વિભાગ-(૫૨) ના પેટા વિભાગ-(૨) હેઠળ આપવામાં આવેલ નોંધણી પ્રમાણપત્ર ધારકે-

(એ) પ્રમાણપત્ર કઢાવવા કે તાજું કરાવવા માટેની અરજી સંબંધમાં કરેલ નિવેદન ખોટું હોય કે બરાબર ન હોય અથવા,

(બી) આપેલ પ્રમાણપત્રમાં જે શરતો અને નિયમોને આધીન હોય તેનો ભંગ કર્યો હોય કે કરાવ્યો હોય તો આવી તપાસ કર્યા પછી યોગ્ય લાગે તો પ્રમાણપત્ર હુકમ દ્વારા રદબાતલ કરી શકશે. સિવાય કે, પ્રમાણપત્રના ધારકને પ્રમાણપત્ર શા માટે રદ બાદલત ન કરવું તેની કારણ દર્શાવવાની તક આપી ન હોય ત્યાં સુધી આવો હુકમ કરવામાં આવશે નહીં.

(૨) જ્યાં કોઈ સંસ્થાના સંબંધમાં પ્રમાણપત્ર પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ રદબાતલ થયેલ હોય ત્યાં આવા રદબાતલ થયાની તારીખથી આવી સંસ્થા કાર્ય કરતી બંધ થશે.

(એ) જ્યાં આવી અપીલ કરવાનો નકકી થયેલ સમયગાળો પૂરો થયા સમયે જ કોઈ અપીલ કરવામાં આવી ન હોય અથવા,

(બી) જ્યાં આવી અપીલ કરવામાં આવી હોય પણ રદબાતલનો હુકમ અમલમાં આવી ગયો હોય ત્યાં અપીલના હુકમની તારીખથી.

(૩) કોઈ પણ સંસ્થા સંબંધમાં પ્રમાણપત્ર રદબાતલ કરતી વખતે સક્ષમ સત્તામંડળ કોઈ પણ વિકલાંગ વ્યક્તિ જે આ રદબાતલની તારીખે જે તે સંસ્થાનો અંતેવાસી હોય તો માર્ગદર્શન આપી શકાશે અને,

(એ) તેના માતા-પિતા, પતિ-પત્ની કે કાયદેસરના વાલી જે તે કિસ્સામાં હોય તેમ તેને તેના કબજામાં સોંપાશે અથવા

(બી) સક્ષમ સત્તામંડળ દ્વારા નકકી થયેલ અન્ય સંસ્થામાં સ્થળાંતરિત કરવામાં આવશે.

(૪) પ્રત્યેક સંસ્થા કે જે નોંધણી પ્રમાણપત્ર ધરાવે છે અને આ વિભાગ હેઠળ રદબાતલ થાય પછી સક્ષમ સત્તામંડળને આવું પ્રમાણપત્ર સોંપી દેવાનું રહેશે.

૫૪. અપીલ :

(૧) કોઈ પણ વ્યક્તિ સક્ષમ સત્તામંડળના હુકમ દ્વારા પ્રમાણપત્ર આપવા ઇન્કાર કે પ્રમાણપત્ર રદબાતલ યા અસંતુષ્ટ હોય તો તે રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિયત સમયગાળામાં આવા ઇન્કાર કે રદબાતલ સામે રાજ્ય સરકારનો હુકમ આખરી ગણાશે.

(૨) આવી અપીલ પરનો રાજ્ય સરકારનો હુકમ આખરી ગણાશે.

૫૫. રાજ્ય સરકાર કે કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા સ્થાપિત કે સંસ્થાઓને લાગુ ન પડતો ધારો :

રાજ્ય સરકાર કે કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા સ્થાપિત અને સંચાલિત વિકલાંગોની સંસ્થાઓને આ પ્રકરણમાં સૂચિત કશું જ લાગુ પડશે નહીં.

પ્રકરણ : ૧૧

ગંભીર વિકલાંગતાવાળી વ્યક્તિઓ માટેની સંસ્થાઓ :

૫૬. ગંભીર વિકલાંગતાવાળી વ્યક્તિઓ માટેની સંસ્થાઓ :

(૧) જે તે સરકાર તેને યોગ્ય જણાય તેવા સ્થળે ગંભીર વિકલાંગતાવાળી વ્યક્તિઓ માટે સંસ્થા સ્થાપશે અને ચલાવશે.

(૨) જ્યાં જે તે સરકાર એવો મત ધરાવતી હોય કે પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ સ્થાપિત સંસ્થા કરતાં કોઈ સંસ્થા ગંભીર વિકલાંગતાવાળી વ્યક્તિઓના પુનર્વસન માટે યોગ્ય છે તો આ ધારાના હેતુઓ માટે ગંભીર વિકલાંગતાવાળી વ્યક્તિઓની સંસ્થા તરીકે આવી સંસ્થાને માન્યતા આપી શકે. સિવાય કે ધારાની જોગવાઈઓ અને તે મુજબના નિયમો પરિપૂર્ણ કરતી ન હોય તો કોઈ પણ સંસ્થાને આ વિભાગ હેઠળ માન્યતા આપવામાં આવશે નહીં.

(૩) જે તે સરકાર દ્વારા નિયત થયેલ રીતે અને નિયત શરતો સંતોષાય એવી રીતે પેટા વિભાગ-૧ હેઠળ સ્થપાયેલ પ્રત્યેક સંસ્થા ચલાવવામાં આવશે.

(૪) આ વિભાગના હેતુ માટે ગંભીર વિકલાંગતાવાળી વ્યક્તિ અર્થાત ૮૦ ટકા કે તેથી વધુ કે, એક કે તેથી વધુ વિકલાંગતાઓ ધરાવતી વ્યક્તિ.

પ્રકરણ : ૧૨

વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટેના મુખ્ય કમિશ્નર અને કમિશ્નરો :

૫૭. વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટેના મુખ્ય કમિશ્નરની નિમણૂક :

- (૧) આ ધારાના હેતુસર વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટે કેન્દ્ર સરકાર જાહેરનામા દ્વારા મુખ્ય કમિશ્નરની નિમણૂક કરશે.
- (૨) કોઈ પણ વ્યક્તિ મુખ્ય કમિશ્નર તરીકે નિમણૂક પામવા માટે લાયક ઠરશે નહીં જો તેની પાસે પુનર્વસનને લગતી બાબતોનું ખાસ જ્ઞાન કે વ્યવહારુ અનુભવ ન હોય.
- (૩) મુખ્ય કમિશ્નરને ચૂકવવા પાત્ર પગાર અને ભથ્થાંઓ તથા અન્ય સેવા શરતો (પેન્શન ગ્રેજ્યુઇટી તેમજ અન્ય નિવૃત્તિ લાભો સહિત) કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નિયત થાય તે મુજબ મળવાપાત્ર થશે.
- (૪) કેન્દ્ર સરકાર મુખ્ય કમિશ્નરને તેમના કાર્ય કરવામાં સહાય કરવા માટે અધિકારીઓ અને અન્ય કર્મચારીઓના પ્રકાર અને કક્ષાઓ નક્કી કરશે અને મુખ્ય કમિશ્નરને આવા અધિકારીઓ અને અન્ય કર્મચારીઓ તેને યોગ્ય લાગે તેમ પૂરા પાડશે.
- (૫) મુખ્ય કમિશ્નરને પૂરા પાડેલ કર્મચારીઓ અને અધિકારીઓ મુખ્ય કમિશ્નરની દેખરેખ હેઠળ તેમના કાર્યો બજાવશે.
- (૬) મુખ્ય કમિશ્નરને પૂરા પાડેલ અધિકારીઓ અને કર્મચારીઓના પગાર અને ભથ્થાં તથા અન્ય તેવી શરતો કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નિયત થાય તેવી હશે.

૫૮. મુખ્ય કમિશ્નરના કાર્યો :

મુખ્ય કમિશ્નર નીચેનાં કાર્યો કરશે.

(અ) કમિશ્નરોનાં કાર્યોનું સંકલન

(બી) કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા આપવામાં આવેલ ભંડોળના ઉપયોગનું નિયંત્રણ.

(સી) વિકલાંગોને મળેલ અધિકારો અને ઉપલબ્ધ સવલતો જાળવવા માટે પગલાં લેવા.

(ડી) સરકાર નક્કી કરે એ સમયાંતરે આ ધારાના અમલીકરણ પરત્વે કેન્દ્ર સરકારને અહેવાલો મોકલવા.

૫૯. વિકલાંગોના અધિકારોના ભંગ સંબંધિ ફરિયાદો મુખ્ય કમિશ્નરને તપાસવી :

વિભાગ-(૫૮) ની જોગવાઈઓને લક્ષમાં લીધા વગર મુખ્ય કમિશ્નર સ્વેચ્છાએ કે કોઈ અન્યાય પામેલ વ્યક્તિની અરજીના આધારે કે અન્ય રીતે નીચેની બાબતના સંબંધમાં મળેલ ફરિયાદો તપાસશે.

(એ) વિકલાંગોના અધિકારોનો ભંગ.

(બી) કાયદાઓ, નિયમો, ઉપનિયમો, ધારાધોરણો, કારોબારી હુકમો, નિર્દેશો કે સૂચનાઓ કે જે તે સરકાર કે સ્થાનિક મંડળ દ્વારા વિકલાંગ વ્યક્તિઓના કલ્યાણ અને અધિકારોના રક્ષણ માટે ઘડાયા હોય કે જાહેર થયા હોય તેમાં અમલીકરણનો અભાવ અને જે સત્તામંડળ સમક્ષ તેની રજૂઆત.

૬૦. વિકલાંગો માટેના કમિશ્નરોની નિમણૂક :

(૧) આ ધારાના હેતુસર વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટે દરેક રાજ્ય સરકાર જાહેરનામા દ્વારા કમિશ્નર નિમણે.

(૨) કોઈ પણ વ્યક્તિ કમિશ્નર તરીકેની નિમણૂક માટે લાયક ઠરશે નહીં, જો પુનર્વસન સંબંધી બાબતોમાં તે ખાસ જ્ઞાન અને વ્યવહારુ અનુભવ ધરાવતાં ન હોય.

(૩) કમિશ્નરને ચૂકવવાપાત્ર પગાર અને ભથ્થાઓ તથા તેવી સેવા શરતો (પેન્શન, ગ્રેજ્યુઇટી અને અન્ય નિવૃત્તિ લાભો) રાજ્ય સરકાર નિયત કરે તેવાં રહેશે.

(૪) રાજ્ય સરકાર કમિશ્નરને તેમના કાર્ય કરવા માટે સહાય કરવા જરૂરી અધિકારીઓ અને કર્મચારીઓના પ્રકાર અને કક્ષાઓ નક્કી કરશે તથા કમિશ્નરને આવા અધિકારીઓ અને અન્ય કર્મચારીઓ તેમને યોગ્ય લાગે તેમ પુરા પડશે.

(૫) કમિશ્નરને પૂરા પાડેલ અધિકારી/કર્મચારીઓ કમિશ્નરની દેખરેખ હેઠળ કાર્યો કરશે.

- (૬) કમિશ્નરને પુરા પાડેલ અધિકારી/કર્મચારીઓના પગાર અને ભથ્થાઓ તથા અન્ય સેવા શરતો રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિયત થાય તેવાં રહેશે.

૬૧. કમિશ્નરની સત્તાઓ :

કમિશ્નર રાજ્યમાં નીચેના કાર્યો કરશે.

- (એ) વિકલાંગ વ્યક્તિઓના લાભાર્થે ચાલતા કાર્યક્રમો અને યોજનાઓ માટે રાજ્ય સરકારના ખાતાઓ વચ્ચે સંકલન કરશે.
- (બી) રાજ્ય સરકાર દ્વારા ફાળવેલ ભંડોળના ઉપયોગનું નિયંત્રણ કરશે.
- (સી) કમિશ્નર વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટે ઉપલબ્ધ સવલતો અને અધિકારોનું રક્ષણ કરવા પગલાં ભરશે.
- (ડી) સરકાર નિયત કરે એ સમયાંતરે આ ધારાના અમલીકરણ પરત્વે રાજ્ય સરકારને અહેવાલ મોકલશે અને તેની નકલ મુખ્ય કમિશ્નરને મોકલશે.

૬૨. વિકલાંગના અધિકારોના ભંગ સંબંધિ બાબતો અંગેની ફરિયાદો કમિશ્નરે તપાસવી :

વિભાગ-૬૧ ની જોગવાઈઓને લક્ષમાં લીધા વગર કમિશ્નર સ્વેચ્છાએ કે અન્યાય પામેલ વ્યક્તિની અરજીના આધારે કે અન્ય રીતે નીચેની બાબતો સંબંધિ ફરિયાદોની તપાસ કરશે.

- (એ) વિકલાંગ વ્યક્તિઓના અધિકારોનો ભંગ.
- (બી) કાયદાઓ, ઉપનિયમો, ધારા ધોરણો, કારોબારી હુકમો, નિર્દેશો કે સૂચનાઓ કે જે તે સરકાર કે સ્થાનિક સત્તામંડળ દ્વારા વિકલાંગ વ્યક્તિઓના કલ્યાણ અને અધિકારોના રક્ષણ માટે ઘડાયા હોય કે જાહેર થયા હોય તેમાં અમલીકરણનો અભાવ અને જે તે સત્તામંડળ પાસે તેની રજૂઆત.

૬૩. સત્તામંડળો અને અધિકારીઓને મુલ્કી અદાલતની કેટલીક સત્તાઓ :

- (૧) મુખ્ય કમિશ્નર અને કમિશ્નરો આ ધારા હેઠળના કાર્યોની બજવણીના હેતુ માટે નીચેની બાબતો સંબંધી ખટલો ચલાવતી વખતે સિવિલ પ્રોસીજર કોડ, ૧૯૦૮ (૧૯૦૮ નુ પમું) હેઠળ અદાલતને મળે છે. તેવી સત્તાઓ ધરાવશે જેવી કે,
- (એ) સાક્ષીઓને હાજર રાખવા અને સમન્સ કાઢવા.
- (બી) કોઈ પણ દસ્તાવેજ શોધી કાઢવા અને પ્રાપ્ત કરવા.
- (સી) કોઈ પણ અદાલત કે કચેરીમાંથી જાહેર દફતર કે તે સંબંધિત નકલ મેળવવા.

- (ડી) સોગંદનામાઓ પર પુરાવો મેળવવો અને
 (ઇ) સાક્ષીઓ કે દસ્તાવેજના પરીક્ષણ માટે તપાસ નિમવી.
- (૨) મુખ્ય કમિશ્નર અને કમિશ્નરો પાસેથી દરેક કાર્યવાહી ભારતીય દંડ સંહિતાના (૧૮૬૦ નું ૪૫) વિભાગ હેઠળ ૧૯૩ અને ૨૨૮ ના અર્થમાં રહીને અદાલતી કાર્યવાહી કરવાની રહેશે અને મુખ્ય કમિશ્નર, કમિશ્નર સમક્ષ સત્તામંડળ ક્રિમિનલ પ્રોસીજર કોડ, ૧૯૭૩ નો ફોજદારી ધારો, વિભાગ-૧૯૫ અને પ્રકરણ-૨૬ ના હેતુઓ માટે સિવિલ (મુલ્કી) અદાલત તરીકે ગણવામાં આવશે (૧૯૭૪ નું ૨)

૬૪. મુખ્ય કમિશ્નર દ્વારા તૈયાર કરવાના થતાં વાર્ષિક અહેવાલો :

- (૧) રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિયત થયેલ સ્વરૂપે અને સમયે પ્રત્યેક નાણાંકીય વર્ષે મુખ્ય કમિશ્નર ગત નાણાંકીય વર્ષ દરમિયાન તેની કરેલ પ્રવૃત્તિઓનું પુરેપુરું વિવરણ કરતો વાર્ષિક અહેવાલ તૈયાર કરશે અને તેની એક નકલ કેન્દ્ર સરકારને મોકલશે.
- (૨) કેન્દ્ર સરકાર સંસદના પ્રત્યેક ગૃહ સામે વાર્ષિક અહેવાલ ભલામણો સાથે મૂકાવશે, તેમાં ભલામણો પર લેવાયેલ પગલાં સંબંધી કેન્દ્ર સરકારને લાગે વળગે છે ત્યાં સુધી વિવરણ હશે અને કોઈ ભલામણો કે તેના ભાગની અસ્વીકૃતિ માટેના કારણો પણ હશે.

૬૫. કમિશ્નરો દ્વારા તૈયાર કરવાના થતાં વાર્ષિક અહેવાલો :

- (૧) રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિયત થયેલ સ્વરૂપે અને સમયે પ્રત્યેક નાણાંકીય વર્ષે કમિશ્નર ગત નાણાંકીય વર્ષ દરમિયાન તેની પ્રવૃત્તિઓનું પુરેપુરું વિવરણ કરતો વાર્ષિક અહેવાલ તૈયાર કરશે અને તેની એક નકલ રાજ્ય સરકારને મોકલશે.
- (૨) રાજ્ય સરકાર વિધાન ગૃહ સમક્ષ વાર્ષિક અહેવાલ ભલામણો સાથે મૂકાવશે, તેમાં ભલામણો પર લેવાયેલ પગલાં અને લેવાના થતાં પગલાં સંબંધી રાજ્ય સરકારને લાગે વળગે છે ત્યાં સુધી વિવરણ હશે અને કોઈ ભલામણ કે તેના ભાગની અસ્વીકૃતિ માટેના કારણો પણ હશે.

પ્રકરણ : ૧૩

સામાજિક સુરક્ષા :

૬૬. જે તે સરકાર અને સ્થાનિક સત્તામંડળો પુનર્વસન હાથ ધરવું :

- (૧) જે તે સરકાર અને સ્થાનિક સત્તામંડળો તેમની આર્થિક ક્ષમતા અને વિકાસની મર્યાદામાં રહીને તમામ વિકલાંગોનું પુનર્વસન હાથ ધરશે કે હાથ ધરાવશે.

(૨) પેટા વિભાગ-૧ ના હેતુઓ માટે જે તે સરકાર અને સ્થાનિક સત્તામંડળો, બિન સરકારી સંગઠનો નાણાંકીય સહાય આપશે.

(૩) જે તે સરકાર અને સ્થાનિક સત્તામંડળ પુનર્વસન નીતિ ઘડતી વખતે વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટે કાર્યરત બિનસરકારી સંગઠનો સાથે મંત્રણા કરશે.

૬૭. વિકલાંગ કર્મચારીઓ માટે વીમા યોજના :

(૧) જે તે સરકાર જાહેરનામા દ્વારા તેના વિકલાંગ કર્મચારીના લાભાર્થે વીમા યોજના ઘડશે.

(૨) આ વિભાગમાં દર્શાવ્યા ઉપરાંત જે તે સરકાર વીમા યોજના ઘડવાને બદલે તેના વિકલાંગ કર્મચારી માટે વૈકલ્પિક સુરક્ષા યોજના ઘડી શકશે.

૬૮. બેકારી ભથ્થું :

જે તે સરકાર તેની આર્થિક ક્ષમતા અને વિકાસની મર્યાદામાં રહીને ખાસ રોજગાર કચેરીઓમાં વર્ષથી વધારે સમયથી નોંધાયેલ વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટે કે જેને અન્ય લાભકારક વ્યવસાયમાં રોકી ન શકાય તેમને માટે જાહેરનામા દ્વારા બેકારી ભથ્થાની ચૂકવણી માટેની યોજના ઘડશે.

પ્રકરણ : ૧૪

પરચૂરણ :

૬૯. વિકલાંગો માટેના કોઈ પણ લાભો ગેરરીતિથી ઉપલબ્ધ કરવા માટેની સજા :

કોઈ પણ વ્યક્તિ કે જે વિકલાંગ માટેના કોઈ લાભ ગેરરીતિથી ઉપલબ્ધ કરે કે તેમ કરવા પ્રયાસ કરે તો તે બે વર્ષની મુદતની કેદ અથવા રૂ. ૨૦,૦૦૦/- (અંકે રૂપિયા વીસ હજાર પુરા) સુધીના દંડની કે તે બંને સજાઓને પાત્ર ગણાશે.

૭૦. મુખ્ય કમિશ્નર, કમિશ્નરો, અધિકારીઓ અને અન્ય કર્મચારીગણ જાહેર નોકરો ગણાશે :

મુખ્ય કમિશ્નર, કમિશ્નરો, અધિકારીઓ તેમજ તેમને પૂરા પાડેલ કર્મચારીગણ ભારતીય દંડ સંહિતાના (૧૮૬૦ ના ૪૫) ના વિભાગ-૨૧ ના અર્થમાં જાહેર નોકરો તરીકે ગણાશે.

૭૧. શુદ્ધ બુધ્ધિ પગલાં માટે રક્ષણ :

આ ધારો અને તે હેઠળના ઘડાયેલ કોઈ નિયમ કે થયેલ હુકમોના અનુસરણ માટે શુદ્ધ બુધ્ધિથી કરવામાં આવેલ કોઈ કાર્ય કે તે માટે કરેલ કોઈ ઇરાદા માટે કેન્દ્ર સરકાર, રાજ્ય સરકારો કે સ્થાનિક સત્તામંડળ કે કોઈ સરકારી અધિકારી વિરુદ્ધ કોઈ દાવો, ખટલો કે અન્ય કાનૂની કાર્યવાહી થઈ શકશે નહીં.

૭૨. અન્ય કોઈ કાયદાના વિરોધ રૂપ નહીં પણ વધારાનો ધારો :

આ ધારાની જોગવાઈઓ કે તે હેઠળ ઘડાયેલ નિયમો હાલમાં અમલમાં હોય તેવા, વિકલાંગ વ્યક્તિઓના લાભાર્થે અન્ય કોઈ કાયદા કે હેઠળ જાહેર થયેલ કે ઘડાયેલ કોઈ નિયમો, હુકમો કે કોઈ સૂચનાઓ વિરૂધ્ધ નહીં પણ તે ઉપરાંતના લેખાશે.

૭૩. નિયામો ઘડવા માટે જે તે સરકારની સત્તા :

- (૧) આ ધારાની જોગવાઈઓના અમલીકરણ માટે જે તે સરકાર જાહેરનામા દ્વારા નિયમો ઘડી શકશે.
- (૨) ઉપર જણાવેલી સત્તાઓની સામાન્યતાના બાધ વિના અને ખાસ કરીને આવા નિયમો નીચે જણાવેલી તમામ કે કોઈ એક બાબત પૂરી પાડી શકે. જેમ કે :-
 - (એ) વિભાગ-૩ ના પેટા વિભાગ-(૨) ની કલમ-(કે) હેઠળ નિર્દિષ્ટ રીતે કે જેમાં રાજ્ય સરકાર કે કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશની પસંદગી થશે.
 - (બી) વિભાગ-૪ ના પેટા વિભાગ-૭ હેઠળ નિર્દિષ્ટ ભથ્થાઓ કે જે સભ્યો મેળવશે.
 - (સી) વિભાગ-(૭) હેઠળ નિર્દિષ્ટ કાર્યવાહીના નિયમો કે જે કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ તેની સભાઓના કામકાજના સંબંધમાં પાળશે.
 - (ડી) વિભાગ-૮ ના પેટા વિભાગ-(૨) ની કલમ-(એચ) હેઠળ નિર્દિષ્ટ આવાં અન્ય કાર્યો કે જે કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ બજાવી શકશે.
 - (ઇ) વિભાગ-૮ ના પેટા વિભાગ-(૨) ની કલમ-(એચ) હેઠળ નિર્દિષ્ટ રીતે કે જેમાં રાજ્ય સરકાર કે કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશ પસંદ કરવામાં આવશે.
 - (એફ) વિભાગ-(૯) પેટા વિભાગ-(૩) હેઠળ નિર્દિષ્ટ ભથ્થાઓ કે જે સભ્યો મેળવશે.
 - (જી) વિભાગ-૧૧ હેઠળ નિર્દિષ્ટ કાર્યવાહીના નિયમો કે જે કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિ તેની સભાઓના કામકાજના સંબંધમાં પાળશે.
 - (એચ) વિભાગ-(૧૨) ના પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ નિર્દિષ્ટ રીતે અને હેતુઓ માટે કે જેના માટે વ્યક્તિને સંલગ્ન કરવામાં આવે.
 - (આઇ) વિભાગ-(૧૨) ની પેટા વિભાગ-(૩) હેઠળ નિર્દિષ્ટ શુલ્ક અને ભથ્થાઓ કે જે કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિ સાથે જોડાયેલ વ્યક્તિ મેળવશે.
 - (જે) જે વિભાગ-(૧૪) ના પેટા વિભાગ-(૭) હેઠળ નિર્દિષ્ટ ભથ્થાઓ કે જે સભ્યો મેળવશે.

- (કે) વિભાગ-(૧૭) હેઠળ નિર્દિષ્ટ કાર્યવાહીના નિયમો કે જે રાજ્ય સંકલન સમિતિ તેની સભાઓના કામકાજના સંબંધમાં પાળશે.
- (એલ) વિભાગ-(૧૮) ના પેટા વિભાગ-(૨) ની કલમની કલમ-(જી) હેઠળ આવાં અન્ય કાર્યો કે જે રાજ્ય સંકલન સમિતિ બજાવી શકે.
- (એમ) વિભાગ-(૧૯) ના પેટા વિભાગ-(૩) હેઠળ નિર્દિષ્ટ ભથ્થાંઓ કે જે સભ્યો મેળવશે.
- (એન) વિભાગ-(૨૧) ના હેઠળ નિર્દિષ્ટ કાર્યવાહીના નિયમો કે જે રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિ તેની સભાઓમાં કામકાજના સંબંધમાં પાળશે.
- (ઓ) વિભાગ-(૨૨) ના પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ નિર્દિષ્ટ રીતે અને હેતુઓ જે માટે વ્યક્તિને જોડવામાં આવશે.
- (પી) વિભાગ-(૨૨) ના પેટા વિભાગ-(૩) હેઠળ નિર્દિષ્ટ શુલ્ક અને ભથ્થાંઓ કે જે રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિ સાથે જોડાયેલ વ્યક્તિ મેળવશે.
- (કચુ) વિભાગ-(૩૪) ના પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ નિર્દિષ્ટ માહિતિ કે માહિતિપત્ર જે પ્રત્યેક એકમના નોકરી દાતાએ પુરૂ પાડવું જોઈએ અને ખાસ રોજગાર વિનિમય કચેરી કે જેને આવી માહિતી કે માહિતીપત્ર પુરૂ પાડવાનું રહેશે.
- (આર) વિભાગ-(૩૭) ના પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ નિર્દિષ્ટ નમૂનાનું માહિતીપત્રક અને એ રીતે કે જેમાં નોકરીદાતા દ્વારા દફતર જાળવવાનું રહેશે. અરજી કરવાની રહેશે.
- (એસ) વિભાગ-(૫૨) ના પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ નિર્દિષ્ટ નમૂનાનું માહિતી પત્રક અને એ રીતે એમાં અરજી કરવાની રહેશે.
- (ટી) વિભાગ-(૫૨) ના પેટા વિભાગ-(૨) હેઠળ કે જેમાં અસ્વીકૃતિનો હુકમ પાઠવવાનો રહેશે.
- (યુ) વિભાગ-(૫૨) ના પેટા વિભાગ-(૩) હેઠળ નિર્દિષ્ટ સવલતો કે ધોરણો પૂરાં પાડવાના કે જાળવવાના.
- (વી) વિભાગ-(૫૨) ના પેટા વિભાગ-(૪) ની કલમ-(એ) હેઠળ નિર્દિષ્ટ મુદત કે જે પૂરતું નોંધણી પ્રમાણપત્ર પ્રમાણભૂત લેખાશે.
- (ડબલ્યુ) વિભાગ-(૫૨) ના પેટા વિભાગ-(૪) ની કલમ-(સી) હેઠળ નિર્દિષ્ટ નમૂનાનું પત્રક કે જેમાં એવી શરતો કે જેને આધીન રહીને નોંધણી પ્રમાણપત્ર આપવાનું રહેશે.

- (એકસ) વિભાગ-(૫૪) ના પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ નિર્દિષ્ટ મુદત કે જે દરમિયાન અપીલ કરવાની રહેશે.
- (વાય) વિભાગ-(૫૬) ના પેટા વિભાગ-(૩) હેઠળ નિર્દિષ્ટ રીતે કે જેમાં ગંભીર વિકલાંગતા ધરાવતી વ્યક્તિઓ માટેની સંસ્થા ચલાવવામાં આવશે અને શરતો કે જે પરિપૂર્ણ કરવાની રહેશે.
- (ઝેડ) વિભાગ-(૫૭) ના પેટા વિભાગ-(૩) હેઠળ નિર્દિષ્ટ મુખ્ય કમિશ્નર વેતન, ભથ્થાંઓ અને અન્ય સેવા શરતો.
- (ઝેડ-એ) વિભાગ-(૫૭) ના પેટા વિભાગ-(૬) હેઠળ નિર્દિષ્ટ અધિકારીઓ અને કર્મચારીઓના વેતન ભથ્થાં અને અન્ય સેવા શરતો.
- (ઝેડ-બી) વિભાગ-(૫૮) ની કલમ-(ડી) હેઠળ નિર્દિષ્ટ સમયગાળો કે જેમાં મુખ્ય કમિશ્નર, કેન્દ્ર સરકારનો અહેવાલ આપશે.
- (ઝેડ-સી) વિભાગ-(૬૦) ના પેટા વિભાગ-(૩) હેઠળ નિર્દિષ્ટ કમિશ્નરના વેતન ભથ્થાં અને અન્ય સેવા શરતો.
- (ઝેડ-ડી) વિભાગ-(૬૦) ના પેટા વિભાગ-(૬) હેઠળ નિર્દિષ્ટ અધિકારીઓના વેતન ભથ્થાં અને અન્ય સેવા શરતો.
- (ઝેડ-ઇ) વિભાગ-(૬૧) ની કલમ-ડી હેઠળ નિર્દિષ્ટ સમયગાળો કે જે દરખાસ્ત કમિશ્નર રાજ્ય સરકારને અહેવાલ આપશે.
- (ઝેડ-એફ) વિભાગ-(૬૪) ના પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ નિર્દિષ્ટ નમૂનાનું પત્રક અને સમય કે જેમાં વાર્ષિક અહેવાલ તૈયાર કરવાનો રહેશે.
- (ઝેડ-જી) વિભાગ-(૬૫) ના પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ નિર્દિષ્ટ નમૂનાનું પત્રક અને સમય કે જેમાં વાર્ષિક અહેવાલ તૈયાર કરવાનો રહેશે.
- (ઝેડ-એચ) અન્ય કોઈ બાબત કે જે કરવાની થાય કે સુચવવાની રહે.
- (૩) વિભાગ-(૩૩) ની શરતો વિભાગ-(૪૭) ના પેટા વિભાગ-(૨) ની શરતોને આધીન રહીને કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા બહાર પાડેલ પ્રત્યેક જાહેરનામું વિભાગ-(૨૭), વિભાગ-(૩૦), વિભાગ-(૩૮) ના પેટા વિભાગ-(૧), વિભાગ-(૪૨), વિભાગ-(૪૩), વિભાગ-(૬૭), વિભાગ-(૬૮) હેઠળ રહેશે. જ્યારે પૂરા ત્રીસ દિવસના ગાળા માટે તેનું સત્ર હોય કે જે એક કે બે કે તેથી વધુ ક્રમિક સત્રોનું બનેલું હોય અને જો તરત પછી શરૂ થતા સત્રનો સમાપ્તિ પહેલાં અથવા અગાઉ કહ્યું તેમ ક્રમિક સત્રો હોય ત્યારે બંને ગૃહો કોઈ નિયમ, જાહેરનામું કે યોજનામાં કોઈ સુધારો-વધારો કરવામાં સહમત હોય, બંને ગૃહો સહમત થાય કે, નિયમ-જાહેરનામું કે યોજના ઘડાવા ન જોઈએ. તો તે નિયમ જાહેરનામું કે યોજના ત્યાર

પછી સુધારેલ સ્વરૂપે જ અમલમાં રહેશે અથવા બિન અસરકારક બનશે. જે તે કિસ્સા મુજબ લખાશે. તેથી આમ છતાં, પણ તે નિયમ જાહેરનામું કે યોજના હેઠળ અગાઉ થયેલ કોઈ પણ જાતના ભેદભાવ વગર કાયદેસર ગણવામાં આવશે જે કિસ્સા મુજબ થવા પાત્ર હોય તે.

(૪) વિભાગ-(૩૩) ની શરતો વિભાગ-(૪૭) ના પેટા વિભાગ-(૨) ની શરતોને આધીન રહીને રાજ્ય સરકાર દ્વારા બહાર પાડેલ પ્રત્યેક જાહેરનામું વિભાગ-(૨૭), વિભાગ-(૩૦), વિભાગ-(૩૮) ના પેટા વિભાગ-(૧), વિભાગ-(૪૨), વિભાગ-(૪૩), વિભાગ-(૬૭), વિભાગ-(૬૮) હેઠળ તેના દ્વારા પ્રત્યેક યોજના અને પેટા વિભાગ-૧ હેઠળ તેને દ્વારા ઘડાયેલ પ્રત્યેક નિયમ તે ઘડાયા પછી તરત જ જ્યાં રાજ્ય વિધાનસભા બે ગૃહોની બનેલી છે ત્યાં પ્રત્યેક ગૃહ સમક્ષ અથવા જ્યાં વિધાનસભા એક ગૃહની બનેલી છે ત્યાં તે ગૃહ સમક્ષ મૂકાશે.

૭૪. ૧૯૮૭ ના ધારા (૩૯) માં સુધારો :

કાનૂની સેવા સત્તામંડળો ધારો, ૧૯૮૭ ના વિભાગ-(૧૨) માં નીચેની કલમ-(ડી) નું સ્થાન લેશે. જેમ કે, "(ડી)" વિકલાંગ વ્યક્તિ એટલે વિકલાંગ વ્યક્તિઓને (સમાન તકો, હકકોનું રક્ષણ અને પૂર્ણ ભાગીદારી) ધારો, ૧૯૯૫ ના વિભાગ-(૨) ની કલમ-(આઇ) માં થયેલ વ્યાખ્યા મુજબ "વિકલાંગ વ્યક્તિ"